

LANGS UTRECHTSE GEVELTEKENS

Susanne Weide

ONLEESBAAR GEMAAKTE LEUZEN

Michel Dector Michel Dupuy

ONLEESBAAR GEMAAKTE LEUZEN

Michel Dector Michel Dupuy

Verklaring

De herziene, uitgebreide druk van „Langs Utrechtse Geveltekens” is tot stand gekomen ter gelegenheid van de tentoonstelling van Michel Dector Michel Dupuy in het Centraal Museum Utrecht van 25 maart tot 13 juni 1994.

De kleurenfoto's die in het midden van deze gids zijn opgenomen (genummerd 1 tot en met 8 en aangegeven op de plattegrond op de achterkant van de brochure) vormen een verslag van een bezoek aan de stad. Deze zoektocht heeft als voorbereiding voor de tentoonstelling in de kapel van het museum gediend.

ISBN 90-73285-23-2

LANGS UTRECHTSE GEVELTEKENS

Susanne Weide

Inhoud

Inleiding	3
Wat is een gevelteken?	4
Geschiedenis van het gevelteken	6
Wandeling 1	9
Wandeling 2	17
Wandeling 3	31
Wandeling 4	39
Wandeling 5	49
Geraadpleegde literatuur	62
Register op straten en huisnummers	63
Woordenlijst	64

De foto's in deze publicatie werden welwillend ter beschikking gesteld door:

Fotodienst Gemeente Utrecht

Centraal Museum, Utrecht

De plattegronden werden getekend door:

Economisch Geografisch Instituut van de Erasmus Universiteit, Rotterdam

Omslagontwerp en lay-out: Frits Reijnst – Zeist

Op het omslag: Janskerkhof 30A

Foto omslag: A. Th. van Baaren - Utrecht

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Weide, Susanne

Langs Utrechtse geveltekens / Susanne Weide. – Zeist: Kerckebosch – 111.

Met lit. opg.

ISBN 90-6720-084-0

SISO utre 986.6 UDC 914.92*3500:379.852 NUGI 641

Trefw.: wandeltochten; Utrecht (stad) / geveltekens; Utrecht (stad)

© 1990, Susanne Weide / Kerckebosch bv, Zeist

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotocopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van copieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974. Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inleiding

De inventarisatie van Utrechtse geveltekens, waarmee in 1975 werd begonnen, is zover gevorderd dat hierbij de eerste stadswandelingen kunnen worden gepubliceerd. Het Utrechts Gevelteken Fonds dat in 1977 werd opgericht beoogt meer belangstelling te wekken voor interessante historische details van het Utrechtse straatbeeld 1).

Dit boekje behandelt het oostelijk deel van de binnenstad. Aan de hand van een kaartje kunt u vijf wandelingen maken. U treft een beknopte beschrijving van het gevelteken aan waarbij de plaats in de gevel wordt aangegeven. Eveneens vindt u de rubriek genoemd, waartoe het gevelteken behoort. In veel gevallen is een foto van het desbetreffende gevelteken afgedrukt en zijn in een korte toelichting historische achtergronden beschreven. Soms wordt een verwijzing gegeven naar Nicolaas van der Monde (1799-1847). Deze boekhandelaar, uitgever en historicus is van groot belang geweest voor de Utrechtse geschiedschrijving. Naast het uitgeven van bijvoorbeeld het **Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van de provincie en stad Utrecht** (1835) en het driedelige werk **Geschied- en oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht** (1844-46) vond hij nog tijd om archivalisch onderzoek te doen naar onder meer huisnamen en geveltekens. In het Gemeentelijk Archief van Utrecht bevinden zich in zijn handschrift twee delen die in alfabetische volgorde de huisnamen en historische wetenswaardigheden van de stad Utrecht bevatten. Tevens is er in dit Archief een manuscript uit omstreeks 1840 getiteld: **Afbeeldingen, allen naar de natuur, van ouds vermaarde gedenkstenen, met wapenen, opschriften, beeldhouwwerk in de gevels der onderscheidene huizen**. 2). Hierin heeft Van der Monde een belangrijk overzicht verzameld van 138 ingekleurde tekeningen.

N. van der Monde, Janskerkhof 30A, zie wandeling I.

Het is niet bekend hoe hij te werk ging. Vermoedelijk heeft hij ter plekke aantekeningen gemaakt en deze vervolgens thuis uitgewerkt. Dit zou de oorzaak kunnen zijn dat een deel van zijn tekeningen aanzienlijk afwijkt van nu nog bestaande gevelstenen. Ter vergelijking is bij de nog aanwezige geveltekens een foto van zijn weergave afgedrukt.

Wat is een gevelteken?

Een definitie van een gevelteken valt moeilijk te geven. Het trekken van een grens is geen gemakkelijke zaak en heeft een zekere willekeur in zich. Toch is er een bewuste keuze gemaakt. Zo zijn bijvoorbeeld muurankers, bovenlichten en uithangborden buiten de beschrijving gebleven. Moderne reclameartikelen zoals lichtbalken zijn grensgevallen. Hoewel het uithangbord reeds in vroeger eeuwen deze reclamefunctie gehad heeft, is het nu niet opgenomen in de wandelingen vanwege de bijna dagelijkse veranderingen.

Bij de inventarisatie van geveltekens is het geveltekenfonds uitgegaan van een tot nu toe nooit geëvenaarde publicatie van de hand van J. van Lennep en J. ter Gouw over dit onderwerp 3). In 1868 verscheen deze uitgave onder de titel **De Uithangteekens, in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd**. In 1869 volgde nog **Het Boek der Opschriften, Een bijdrage tot de Geschiedenis van het Nederlandsche Volksleven**.

Van Lennep en Ter Gouw verstaan onder het door hen zelf geïntroduceerde begrip "uithangteekens":

1. uithangborden
2. gevelstenen: gebeeldhouwde basreliëfs in de gevel ingemetseld
3. uithangende of uitstekende figuren
4. figuren in het snijraam gebeeldhouwd of geschilderd
5. figuren op de luifel geschilderd of in hout daarop geplaatst
6. figuren op de deur of op de luiken geschilderd
7. figuren op de geveltop (waaronder windwijzers kunnen voorkomen)
8. figuren op kratten of panelen van wagens, geschilderd of gebeeldhouwd
9. figuren op hakkeborden, mastschilden en kliks
10. figuren op hekken van tuinen en velden
11. opschriften en rijmen zonder illustratie
12. figuren en namen in daken (bijvoorbeeld door middel van verschillende kleuren dakpannen).

Deze uithangtekens dienen wel vanaf de openbare weg zichtbaar te zijn zodat alles wat zich binnen de gebouwen bevindt, maar ook voorstellingen en opschriften op graftombes en zerken, door hen niet als uithangteken worden beschouwd.

Groot is het belang van het boek van Van Lennep en Ter Gouw, want nog steeds wordt uit deze voor die tijd volledige overzichten geciteerd.

Zoals reeds vermeld is het geveltekenfonds bij de inventarisatie ook uitgegaan van de opsomming van Van Lennep en Ter Gouw. Het aantal rubrieken is echter teruggevoerd tot vijf:

1. gevelstenen
2. figuren op of aan de gevel
3. afbeeldingen en opschriften op gevels en balken
4. uithangborden
5. overige afbeeldingen.

Voor de stad Utrecht vormen de stenen het belangrijkste deel van de geveltekens. Daarom is hier een verdere onderverdeling in aangebracht:

- a. figuratieve gevelstenen
- b. wapenstenen
- c. stenen met een spreuk
- d. gedenkstenen
- e. naamsaanduidingen
- f. overige afbeeldingen.

Bij figuratieve gevelstenen kan men denken aan in reliëf aangebrachte afbeeldingen van bijvoorbeeld mensen, dieren, planten, goden of hemellichamen; aan taferelen ontleend aan de bijbel, of motieven die betrekking hebben op ambacht, beroep en handel. Hierbij kan er sprake zijn van verwijzing naar de bewoner. Heel

KYNDIES HAVEN.

*Hoek van Kyndjes haven
en Neude myk G N°*

N. van der Monde, KINTGENSHAVEN, Neude 1, zie wandeling 1.

duidelijk is dat het geval bij wapenstenen en naamsaanduidingen. Gedenkstenen kunnen naar de bewoners verwijzen, bijvoorbeeld in het geval van eerste steenleggingen of stenen die vermelden dat in het desbetreffende huis een bekend persoon heeft gewoond. Gedenkstenen kunnen echter ook betrekking hebben op historische gebeurtenissen of op de lotgevallen van een huis, zoals een brand of een restauratie.

Geschiedenis van het gevelteken

Het uithangteken als mededeling aan de gevel en bestemd voor de voorbijganger is niet alleen een Westeuropees verschijnsel. Veel vroeger kende Egypte al geveltekens in de vorm van een zuil of stèle met een inscriptie of een afbeelding vóór het desbetreffende huis. In de Oosterse wereld heeft het gevelteken als mededeling aan de voorbijganger overigens geen grote populariteit gekend. De noodzaak om hem opmerkzaam te maken op de mogelijkheid bepaalde koopwaar te verkrijgen was niet zo sterk aanwezig, omdat bedrijven per soort in bepaalde wijken waren geconcentreerd. Hetzelfde geldt voor Griekenland, waar handelswaren op de markt werden verkocht. Uit de Romeinse tijd zijn wel veel geveltekens bekend. Deze zijn overgebleven in de vorm van reliëfs en als geschilderde uithangborden en waren aangebracht om de voorbijganger opmerkzaam te maken op de producten die aldaar verkrijgbaar waren. Vanuit Rome vond het gevelteken zijn verspreiding in de toenmalig bekende wereld. Van geveltekens in Nederland in de eerste eeuwen na de Romeinse tijd is niets bekend. Pas voor de late middeleeuwen kan het bestaan ervan worden aangetoond. De bloeitijd van het gevelteken in Nederland loopt van het midden van de 16de eeuw tot het eind van de 18de eeuw. Hoe zeer toen het gevelteken het straatbeeld heeft beheerst is te zien op tekeningen en schilderijen. Zo beelden schilders als Jeroen Bosch en Pieter Brueghel hun herbergen af met uithangborden.

Volgens J. ter Gouw in zijn boek **Amstelodamiana** (Amsterdam 1874) was ieder huis herkenbaar aan zijn afbeelding, gebeiteld of geschilderd aan de gevel of luifel. Naar die afbeeldingen werden niet alleen de huizen genoemd, maar ook de bewoners. Dat laatste is ook in veel familienamen terug te vinden. Zo hadden geveltekens een plaatsbepalende functie in een tijd dat huisnum-

N. van der Monde, Lijnmarkt 50, zie blz. 51.

mers nog niet bestonden. Pas in de Franse tijd (1795-1813) werd de wijkindeling met wijknummers ingevoerd. Die plaatsbepaling kwam ook tot uiting in de naamgeving van straten en stegen. Vaak werd daarbij verwezen naar uithangtekens op gevels en zijmuren van de hoekpanden.

Geveltekens hadden in onze streken eveneens een reclamefunctie, want naast het bestaan van gespecialiseerde markten zoals de vismarkt, de korenmarkt en de ganzenmarkt bestond er een veel grotere spreiding van bedrijven over de stad dan in het Griekenland en Egypte van de Oudheid.

Het materiaal van het gevelteken was afhankelijk van de toegepaste bouwmaterialen van het huis. Zo zullen houten huizen en luifels geen stenen geveltekens hebben. Geveltekens van hout zijn voornamelijk uithangborden en snijwerk geweest. Naarmate men steeds meer huizen van steen gaat bouwen verschijnt het uithangteken ook in toenemende mate in de vorm van een gevelsteen. Houten uithangborden en gevelstenen hebben naast elkaar bestaan. Gevelstenen zijn vaak zeer mooi van kleur geweest, iets dat op oude schilderijen nog te zien is. Helaas is bij de meeste thans nog overgebleven gevelstenen de kleur verdwenen. Zeer veel geveltekens zijn niet meer aanwezig. Voor een belangrijk deel is dit het gevolg van sloop. Ook zijn er gevelstenen op andere plaatsen ingemetseld zonder dat de herkomst bekend is. Eveneens liggen er stenen in musea opgeslagen of bevinden zij zich op gemeentelijke bouwerven. Niet altijd zijn er overzichtslijsten gemaakt.

Uithangborden verdwenen omdat zij veelal van minder duurzaam materiaal vervaardigd waren. Sommige zijn weggehaald op last van de overheid, andere beantwoordden niet meer aan het doel waarvoor zij dienden.

Een belangrijke reden voor het verdwijnen van het gevelteken uit het straatbeeld in de loop van de 19de eeuw is wel dat de communicatie-functie door de opkomst van nieuwe methoden aan betekenis heeft ingeboet. Het gevelteken werd een historisch object, waar slechts een enkeling in geïnteresseerd was. Zoals Ter Gouw in 1874 schreef:

"Nog rust ons oog dikwijls met eenige belangstelling op die oude gevelsteen, die als getuigen van den smaak en den luim, en ook van den kunstzin onzer voorvaderen, nog in zoo menigen huisgevel zijn overgebleven, -eene belangstelling, die toeneemt, naarmate 't getal der overblijfselen voortdurend afneemt: steenen met allerlei afbeeldingen, -zinspelingen op handel en bedrijven, voorstellingen van steden en dorpen en kasteelen, bijbelsche taferelen en heiligbeeldjes, zinnebeelden en spreuken, uitingen van gedachten en gevoelens en wenschen in zinrijke beeldspraak, figuren van dieren en planten, van engelen en monsters".

Noten

1. De Stichting Het Utrechts Gevelteken Fonds werd officieel opgericht op 6 mei 1977 en stelt zich ten doel het handhaven, c.q. terugbrengen, restaureren en doen gebruiken van geveltekens, grenspalen en grenstenen in de ruimste zin, mede ten einde de belangstelling voor plaatse-

lijke of algemene toestanden of omstandigheden in het verleden of de huidige toestand te bevorderen. Voor de oprichting van de stichting was er een werkgroep van vrijwilligers onder leiding van ing. H.A. Overgaauw, voortkomend uit de Vereniging "Oud-Utrecht", begonnen aan een inventarisatie van geveltekens in de binnenstad van Utrecht. Na afronding hiervan is het geveltekenfonds overgegaan tot publicatie in de vorm van wandelingen. Enkele daarvan zijn verschenen in het Maandblad Oud-Utrecht. Aanvullend onderzoek werd verricht door mw. drs C.L. van Groningen, die ook een aanzienlijk deel van de tekst heeft geschreven. De voor u liggende wandelingen bouwen voort op deze publicaties, waaraan verder hebben bijgedragen: G. van Baaren, dr R.E. de Bruin, dr G. Mik, ing. I.L. van der Stoep, drs J.F. Versnel. Verder dienen vermeld te worden: dr L. Berk, die de Latijnse opschriften heeft vertaald, en L. G. Waterman voor zijn waardevolle suggesties. De instellingen waarmee is samengewerkt zijn: het Centraal Museum, de Gemeentelijke Archiefdienst, de Gemeentelijke Fotodienst, de ROVU te Utrecht en het Economisch Geografisch Instituut van de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

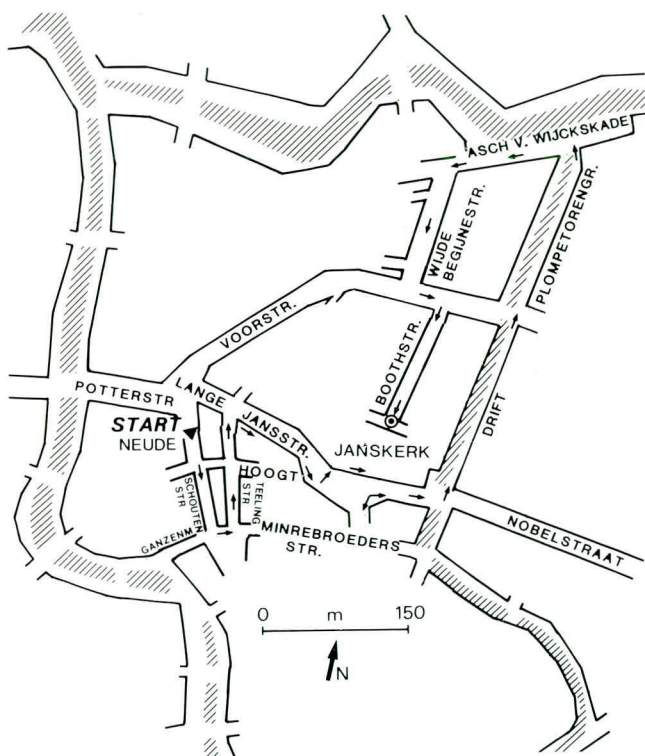
2. Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht. Catalogus van de Topografische Atlas der stad Utrecht no 1301.
3. In 1698 verscheen in Amsterdam een vierdelig boekwerk met de titel **Koddige en ernstige opschriften op luijffels, wagens, glazen, uithangborden en andere tafereelen van langerhand bij een gezamelt en uitgeschreven door een liefhebber derzelve**. Deze liefhebber, amateur zouden wij hem nu noemen, was Jeroen Jeroense, pseudoniem voor Hieronymus Zweerts. Bij wijze van ontspanning had hij op last van zijn arts sinds 1682 aan de samenstelling van deze boeken gewerkt. Zijn werk en het in 1866 in Engeland verschenen boek **History of Signboards from the Earliest Times to the Present Day** van Jacob Larwood en John Camden Hotten hebben J. van Lennep en J. ter Gouw geïnspireerd tot hun publicatie over uithangtekens.

LANGS UTRECHTSE GEVELTEKENS

Wandeling 1

Tijdens de wandeling zult u gewezen worden op geveltekens op uw route en, in incidentele gevallen, op gevelstenen die niet meer ter plaatse aanwezig zijn maar in het verleden wel daar gezeten hebben. De namen die vermeld staan bij de panden zijn de oude huisnamen, bekend uit het archief. Het komt dus voor dat het huis in de tekst wel een naam heeft, terwijl er geen aanduiding van staat op de gevel.

1

De eerste wandeling begint op de Neude.

Neude 39, 'T GLINDT, jaartalsteen met huisnaam.

In een cartouche boven in de gevel staat vermeld:
"T, GLINDT ANNO, 1747". Een "glindt" is een houten hekwerk of omheining. De spelling van de naam van dit huis varieert. In het

stadsregister van transporten en plechten is aangetroffen: 't Glindt (1624, 1627), het Glint (1687), het Glindt (1700) en het Gelindt (1733). In 1747 werd de houten voorgevel vervangen door de huidige stenen. Van der Monde heeft deze steen getekend.

In het Centraal Museum te Utrecht worden een gevelsteen en een wapenstein afkomstig van Neude 8 bewaard: De Vergulde Ploeg en het familiewapen van Nyenkerk. Zie wandeling 5.

Neude 1, KINTGENSHAVEN, figuratieve gevelsteen.

Op de fraaie gevelsteen zien we temidden van huizen en bomen, een bootje met kind en kat dobberend op de golven. Van der Monde tekent een andere afbeelding, namelijk een wieg met baby en poes op het water (afb. blz. 5). Volgens de overlevering zou het kind in 1421 tijdens de Sint Elisabethsvloed door de poes zijn gered. Hoewel de Neude omstreeks 1400 een drassige plaats was, heeft de naam "Kintgenshaven" noch met een haven, noch met een kind in de wieg te maken. "Haven" is afgeleid van have of hof. Deze hof behoorde aan een familie wier naam in 1607 als "Geentgen" gespeld werd. Dit werd verbasterd tot Kyntgeshaven (1616), Kindjenshaven (1696) en Kintjenshaven (1729).

Nadat u deze steen heeft bezichtigd kijkt u rechts; de straat die voor u ligt is de Schoutenstraat.

Schoutenstraat 21, geschilderde huisnaam.

Hoog in de gevel staat geschilderd "Het Ossehoofd".

Schoutenstraat 13, embleem met jaartal.

Op de muurdam van de verdieping is het symbool van de Utrechtse Universiteit met de tekst "Sol Justitiae Illustra Nos" [Vertaling: "Zon van gerechtigheid, verlicht ons"] aangebracht, met zegel en rondgaande tekst "Amicorum consensus virtutem alit gaudiumque" [Vertaling: "Eenstemmigheid van vrienden voedt vastberadenheid en vreugde"] alsmede het jaartal "1876".

Dit wapen van de Utrechtse studentenvereniging is in 1876 aangebracht, toen de destijds daar gevestigde bakkerij "hofleverancier" werd voor de studenten.

Schoutenstraat 5, tegeltableau.

Boven één der ramen bevindt zich een tegeltableau in Jugendstilvervormen, waarop afgebeeld een kroon en de gehavende tekst "[HUIJS.VAN. OUDS.DE.KROON".

U slaat twee maal linksaf en loopt via de Teelingstraat naar 't Hoogt.

Hoogt 16, wapenschild.

1

Boven de deur, aan de achteringang naar de voormalige Statenkamer, staat het Provinciewapen geschilderd in een cartouche. De voorkant van dit gebouw ligt aan het Janskerkhof nummer 3.

U loopt door de Slachtstraat, slaat rechtsaf de Lange Jansstraat in. Vervolgens wandelt u rechtdoor naar het Janskerkhof.

Janskerkhof 3, Statenkamer. Wapenschild.

Het Provinciewapen staat afgebeeld boven de classicistische ingang (1643) van de Statenzaal. In dit vroegere Minrebroederklooster zetelden tussen 1580 en 1795 de Provinciale Staten. Nadat Lodewijk Napoleon het gebouw aan de stad had geschonken werd het in 1816 ter beschikking gesteld van de Hogeschool, thans Universiteit.

Janskerkhof 4A, jaartalstenen.

Boven de ingang van het voormalig Stedelijk Gymnasium staat "1880". Op de gevel wordt links "ANNO 1884" vermeld.

U steekt de straat schuin over naar de Janskerk.

W Janskerkhof 30A, **HOOFDWACHT, figuratieve gevelsteen**
A **met jaartal en wapen.**

N Aan de voormalige hoofdwacht der schutterij (aan de westkant
D van de Janskerk) bevindt zich een uit 1660 daterend gekleurd
E tableau met het stadswapen, vlaggen, geweren, trommels etc. Op
L een tonnetje staat het jaartal "1660" te lezen. Op een cartouche
I bevindt zich de zinspreuk van de Republiek der Zeven Verenigde
N Nederlanden "Concordia res parvae crescunt" [Vertaling: "Door
G eendracht groeien kleine zaken"]. Het tableau werd in 1981
gerestaureerd. De huidige kleurrijke versie (zie het omslag van dit
boekje) gaat terug op de oorspronkelijke 17de eeuwse afwerking.
Van der Monde tekent deze steen (zie blz. 3).

1 Janskerkhof 26, Janskerk, **gevelsteen en jaartal.**

De sluitsteen boven de ingangsdeur stelt een lam met vaandel voor. In een banderolle staat "anno 1682". Door de wervelstorm van 1674 leed ook de Janskerk schade. In 1682 plaatste Gijsbert Thonisz. van Vianen een nieuwe gevel tegen de kerk.

U steekt het Janskerkhof over naar

Korte Jansstraat 23-25, gevelversiering.

Uit 1904 stamt het gevelbeeld van Aurora, godin van de dageraad. In die tijd was in dit pand een bloemenwinkel gevestigd van

de eigenaar van Kwekerij Aurora. De architect van dit winkel-
woonhuis was J.M. Kuiler.

U loopt terug en gaat rechtsaf het Janskerkhof weer op.

Janskerkhof 12, LUCHTENSTEIN, wapens en figuren aan de gevel.

In het halfronde fronton bevinden zich de wapens van de families Van Voorst en De Moor. Het fronton wordt geflankeerd door twee liggende vrouwenfiguren. De gehele voorgevel is gebouwd in de Régence stijl van ca 1725. Het huis werd ca 1640 gebouwd, uit die tijd stamt ook de huisnaam. Van der Monde geeft eveneens het familiewapen.

U steekt het Janskerkhof over en slaat linksaf de Drift op.

Drift 15, gedenksteen.

Aan de gevel is een gedenksteen aangebracht, waarop te lezen valt:

GETOGEN NAAR DE DOM
IS GERARD BARTEL BROM
JAN HENDRIK BIJ SINT JAN
VOLTOOIT ZIJN VADERS PLAN
HET AMBACHT IS HERLEEFD
WAT JAN-ELOY DAN GEEFT
EN LEO SIERT HET LAND
GESLOTEN WORDT DIT PAND
1856 - 1926

De Utrechtse familie Brom bestond uit bekende edelsmeden. Gerard Bartel opende in 1856 een edelsmidse, die door zijn zoon Jan Hendrik en diens zonen Jan Eloy en Leo werd voortgezet. Hun werk lag met name op het terrein van de katholieke kerkelijke kunst. In het Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht (Nieuwegracht 63) vallen voorwerpen van hun hand te bewonderen.

Drift 17, steen met spreuk, jaartalsteen, figuren aan de gevel.

Aan de gevel is een steen aangebracht waarop te lezen staat: "Anno in integrum restituta 1900" [Vertaling: "In het jaar 1900 is (dit huis) geheel gerestaureerd"]. Hierboven zien we twee beeldhouwde mannekoppen met kanten kragen.

Dit huis werd in de 17de eeuw bewoond door Gilles van Ledenberch (Utrecht ca 1548-'s-Gravenhage 1619). Als zoon van een ongeletterde metselaar bracht hij het onder bescherming van Floris Thin, een vriend van Van Oldenbarnevelt en een belangrijk man in de Utrechtse politiek, tot secretaris van de Staten van Utrecht en griffier der lenen van het Sticht. Door zijn drie huwelijken met vrouwen uit de bovenste lagen van de maatschappij

W
A
N
D
E
L
I
N
G
werd Gilles zeer vermogend en kon hij in 1591 dit huis aan de Drift laten bouwen. Als medestander van Van Oldenbarnevelt steunde Gilles van Ledenberch diens politiek tegen Maurits. Na de staatsgreep van de prins in juli 1618 werd Gilles gearresteerd en naar Den Haag gebracht. In de gevangenis pleegde hij zelfmoord. Zijn gebalsemd lijk werd in mei 1619 conform het vonnis van de rechtbank aan een halve galg gehangen. Later werd hij begraven in de kapel van Slot Zuylen.

Drift 25, wapenstein.

Op de kroonlijst van de in hardsteen opgetrokken gevel naar ontwerp van Jan Verkerk uit 1752 bevindt zich een kuifstuk, waarin twee griffioenen met lege wapenschilden met een kroon. De griffioenen verwijzen naar het wapen van de familie Van Nellesteyn.

U loopt rechtdoor en steekt de Wittevrouwenstraat over. Nu bevindt u zich op de Plompetorengracht.

Plompetorengracht 5, wapenstein.

Boven het rijk gedecoreerde middenvenster bevindt zich het wapen van de familie Van Westrenen: een blauw schild met een naar links lopend paard, waarboven drie lelies, het geheel vastgehouden door twee knotsdragende wildemannen. Het geslacht Van Westrenen, uit Amersfoort afkomstig, bekleedde vanaf de 16de eeuw belangrijke functies in de stad. In de 18de eeuw leverde de familie verscheidene leden aan de vroedschap. In het midden van de vorige eeuw is het geslacht uitgestorven.

U slaat linksaf en u loopt de Van Asch van Wijckskade op.

Van Asch van Wijckskade 28, gedenksteen.

Op de begane grond bevindt zich een steen met de tekst:

In memoriam
Exstructi Laboratorii
Physiologici
Hunc lapidem
rogatu academiae curatorum
posuit
Franciscus Cornelius Donders
Prof. ord.
D.VII MENSIS junii MDCCCLXVI.

[Vertaling: "Ter herinnering aan de bouw van het Fysiologisch Laboratorium heeft, op verzoek van het curatorium van de academie, Franciscus Cornelius Donders, gewoon hoogleraar, deze steen gelegd op de zevende dag van de maand juni 1866"].

In 1862 werd F.C. Donders Gewoon Hoogleraar in de Fysiologie. In 1866 werd voor hem een fysiologisch laboratorium opgericht waarvan hij zelf de eerste steen legde. Dit nieuwe laboratorium volgens een door Donders ontworpen plan in romantisch-klassicistische stijl gebouwd, werd in de eerste jaren als het beste ter wereld beschouwd.

Zie wandeling 2, Domplein 29.

Van Asch van Wijckskade 22 bis, jaartal.

Aan de gevel is het jaartal 1895 aangebracht.

U gaat linksaf de Wijde Begijnenstraat in.

Wijde Begijnenstraat 5, jaartal.

In het driehoekig fronton staat: CIO.ICC.XLV (1645) het jaar waarin dit huis werd gebouwd.

Tussen 1845 en 1884 was hier het cholera-hospitaal gevestigd. Utrecht werd in 1832 en 1849 geteisterd door cholera-epidemieën. Het jaar 1845 telde 545 patiënten.

U loopt linksaf de Voorstraat in.

W Voorstraat 90,

A In de gevel staat gebeiteld "De Industrie".

N Het oorspronkelijk 17de eeuwse huis werd in 1899 gepleisterd en
D ingrijpend verbouwd met Jugendstil motieven voor J. van Druten,
E Electriche Drukkerij "de Industrie". Deze drukkerij was: "Speci-
L aal ingericht voor: Het vervaardigen van Land- en Zeekaarten,
I Architectonische Teekeningen, Plans en Situatiekaarten, Diplo-
N ma's en Presentielijsten, enz."

I U gaat rechtsaf naar de Boothstraat.

G Boothstraat 12, wapenstein.

1 Hoog boven de barokke ingangspartij uit het eind van de 17de eeuw is het wapen van de familie Van Westrenen in hardsteen uitgebeeld, geflankeerd door twee liggende wildemannen. Vergelijk Plompetorengracht 5.

Boothstraat 6, gedenksteen.

In de gevel van dit voormalig woonhuis van Nicolaas Beets is een gedenksteen aangebracht met een klassicistische omlijsting en de tekst:

Nicolaas
Beets
woonde hier
van
4 Augustus 1854
tot
18 maart 1903

De theoloog Nicolaas Beets (1814-1903) was hoogleraar aan de Utrechtse Universiteit. In zijn Leidse studententijd schreef hij onder het pseudoniem Hildebrand de "Camera Obscura".

Boothstraat 5, tegeltableau.

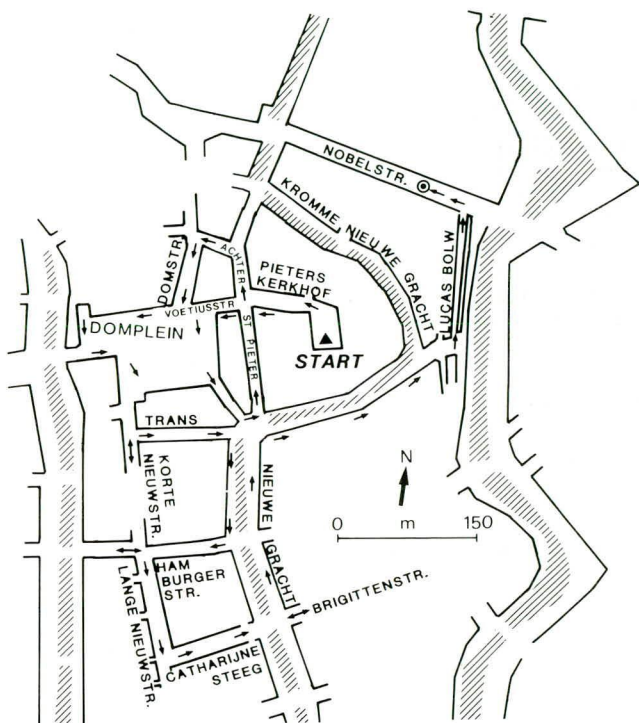
Op de verdieping van dit Jugendstil pand uit ca 1900 is een tegeltableau in de gevel opgenomen, voorstellende een man met een pet, die een ladder tegen een steiger beklimt.

Boothstraat 2, figuratieve gevelsteen en jaartalsteen.

Boven de poortingang zit een steen, waarop een wapenschild, hangend aan een tak, met drie blanco schildjes staat afgebeeld. Ook aan deze gevel vindt u het jaartal "MDCLXVI" (1666). Dit koetshuis stond oorspronkelijk aan de overzijde van de straat en hoorde bij het huis Boothstraat 1A. Als gevolg van een uitbreiding van de sociëteit PHRM aan het Janskerkhof werd het huis in 1961 op deze plaats herbouwd.

Hiermee eindigt de eerste wandeling. Aan het eind van de Boothstraat komt u op het Janskerkhof. U steekt schuin over en komt via de Lange Jansstraat weer bij het beginpunt op de Neude.

Wandeling 2

De tweede wandeling begint op het Pieterskerkhof.

Pieterskerkhof 9, figuratieve gevelsteen.

Boven de ingang van dit huis, dat eertijds de achteruitgang van het pand Kromme Nieuwegracht 39 was, bevindt zich een gevelsteen waarop een alliantiewapen is afgebeeld, dat bestaat uit twee door een gelust koordje verbonden wapenschildjes. De erop geschilderde wapens zijn van de families Van Romondt en Vreeland. Johan Lambertus van Romondt (1711-1783), secretaris van het stedelijk gerecht, was gehuwd met Johanna Maria van Vreeland (1714-1798). Dit echtpaar bewoonde het huis aan de Kromme Nieuwegracht vanaf 1764. Pieterskerkhof 9 diende als koets- en koetsiershuis.

W A N D E L I N G
Pieterskerkhof 18, twee gedenkstenen en een portret met medaillon.

In de gevel bevinden zich op de verdieping twee grote gedenkplaten die in een vrij slechte staat verkeren, waardoor de tekst niet meer geheel leesbaar is. Aan de linkerzijde:

"Ter Nagedachtenis
van
Mr Anton Reinhard Falck
die van 1862 tot 1894
de Ned. Herv. Gemeente
gediend heeft en in het
byzonder de belangen
van hare
2 Diaconiescholen
als Lid en Scriba van haar
Bestuur van 16 Sept. r 1862
tot den laatsten dag zyns
levens 17 Maart 1894
met zeldzame toewijding
heeft voor toewijding
heeft voor staan en
.... hartige
.... den".

De plaat aan de rechterzijde is nog sterker beschadigd. Hier valt het volgende te lezen:

"
van de
Nederduitsch
(He)rvor(mde)
Gemeent(e)
Ut(recht)"

Boven het verdiepingsraam ziet men het portret van een streng naar links kijkende man in medaillon, vermoedelijk mr Falck. Mr A.R. Falck (1831-1894), kleinzoon van de gelijknamige 19de eeuwse staatsman. Via zijn eigen familie en door zijn huwelijk met Jacoba Catharina Crommelin was hij verwant aan vooraanstaande geslachten.

U houdt links aan en loopt naar het hoekhuis Achter Sint Pieter 17.

Achter Sint Pieter 17/ Voetiusstraat 3, gedenksteen.

Op het basement van de zuil staat:

"Anno 1912 M.E. Kuiler, architect".

Het winkel-woonhuis werd in 1912 naar ontwerp gebouwd van architect J.M. Kuiler.

U loopt verder de Voetiusstraat in.

Voetiusstraat 2, figuratieve gevelsteen met jaartal.

Boven de ingang bevindt zich een ongekleurde steen, waarop twee putti met een schild staan afgebeeld, voorzien van een ornament in Lodewijk XIV stijl met het jaartal "Anno Dⁱ MCMXI" (1911) [Vertaling: "In het jaar des Heren 1911"]. In dat jaar werd de Openbare Bibliotheek hier gevestigd die later naar de Stadhuisbrug werd verplaatst.

U slaat linksaf naar Achter de Dom.

Achter de Dom 8, gedenksteen.

Op een rechthoekige hardstenen plaat met bloemversiering in de hoeken staat te lezen:

"Hier woonde
Anna Maria
van
Schurman".

Anna Maria van Schurman (of Schuurman) werd in 1607 in Keulen geboren en kwam op achtjarige leeftijd naar Utrecht, waar zij het grootste deel van haar leven heeft gewoond. Als uitzonderlijk begaafde kunstenares en geleerde wenste zij zich niet neer te leggen bij de beperkingen die 17de eeuwse vrouwen werden opgelegd. Haar grote talenkennis en interesse in filosofie en theologie brachten haar in contact met prominente tijdgenoten als René Descartes. Zij genoot de bijzondere bescherming van de Utrechtse theoloog Voetius die haar zijn colleges liet volgen in een speciale loge in het kapittelhuis zonder gezien te worden door de mannelijke medestudenten. Later raakte zij in de ban van de afgezette predikant Jean de Labadie en volgde diens sekte naar het Friese Wieuwerd, waar zij in 1678 overleed.

U gaat linksaf naar Achter Sint Pieter.

Achter Sint Pieter 27, figuratieve gevelsteen.

In de gevel van dit lage gebouw bevindt zich een 20ste eeuwse steen met de volgende voorstelling: in een op zijn punt staande vierkante steen staat op een ovaal vlak met rolwerk een sleutel afgebeeld.

Achter Sint Pieter 180, geschilderde huisnaam.

Anno Notarishuis 1811.

Achter Sint Pieter 50-74 (voorheen 8), hoek Keistraat, **DE KRAKELING**, opschriften en jaartal aan gevel.

Boven het bovenlicht van de rijk gedecoreerde voordeur bevindt zich een gouden kroon met elf punten. Aan de zijde Achter Sint Pieter ziet men boven de ramen van de eerste verdieping van links naar rechts:

W	coelo	musa	beat
A	+	1663	+

N Citaat uit Horatius' **Carmina** (IV, 8,29). Vrije vertaling: "De muze (= de dichter) verleent onsterfelijkheid".

E In het fronton zien we een vergulde zon met gebogen kokers en
 L pijlschachten aan weerszijden. Aan de kant van de Keistraat een
 I zeer bijzondere gevel waarin doodssymboliek verwerkt is. In een
 N lange muurnis met een hart in de rondboog staat op de begane
 G grond een met een ster bekroonde grafnaald. Op de verdieping is
 een met een doodshoofd bekroonde zandloper aangebracht.
 Boven de ramen van de eerste verdieping leest men op de
 steentjes van links naar rechts:

2

SVR	COR	OIA
SVM	DA	VANI
		TAS

[Vertaling:
 Omhoog de harten.
 Alles is
 IJdelheid].

Dit opmerkelijke huis is in 1663 in opdracht van de excentrieke Everard Meyster gebouwd. Meyster (ca 1617-1679) was een rijke jonker en woonde afwisselend in Utrecht en Amersfoort. In 1664 liet hij zijn buiten Oog in Al aan de nieuw gegraven Leidse Vaart aanleggen. Als verwijzing naar de krakelingen die hij aan de Amersfoortse bevolking uitreikte - na zijn bekende grap met de kei - liet hij zijn deurbel in de vorm van een krakeling smeden.

Wij wandelen via de Domstraat naar de Domkerk waarvan u de noordingang recht voor u ziet liggen.

Aan deze noordingang van de Domkerk bevindt zich een klassicistisch in rustiek blokwerk uitgevoerd portiek. In het fries staat onder de kroonlijst het jaartal M.D.C.LXXVIII (1678).

In 1674 werd het schip van de Domkerk door een cycloon verwoest. In 1677 werden het koor en transept voor de hervormde eredienst heringericht. De noordingang was tot 1986 de hoofdingang tot de kerk.

Domplein 3, figuratieve gevelsteen en jaartalsteen op het voormalig bureau van de Hervormde Gemeente.

Op de linkergevelsteen bevindt zich de ark van Noach met de duif. Daarboven in het cartouche is het wapen van de stad Utrecht afgebeeld met daar rondom de tekst:

"SIGILUM ECCLESIAE ULTRAJECTINAE"

[Vertaling: "Het zegel van de Utrechtse kerk"].

Rechts de jaartalsteen:

"Ao Di
 MCMXIII" (1913).

Tussen beide stenen staat de afkorting: "I.E.E."

Dit pand werd in 1913 gebouwd door architect J.M. Kuiler in Oud-Hollandse stijl.

Domplein 4 en 5, figuratieve gevelstenen.

Op de voormalige school van de Hervormde Gemeente zijn zes figuratieve gevelstenen met spelende en lerende kinderen aangebracht.

Deze onderwijsinstelling vierde in 1985 haar 125-jarig bestaan. Door het teruglopend aantal leerlingen werd de basisschool kort voor het jubileum opgeheven. Na een intensieve renovatie werd de Gemeentelijke Muziekschool in het pand ondergebracht.

In het smeedijzerwerk boven raam en deur is te lezen: "Gemeentelijke Muziekschool".

2

Domplein 14, figuratieve gevelsteen en gedenksteen.

Boven de ingang bevindt zich een reliëf dat Sint Maarten te paard en de bedelaar voorstelt. Op een lint staat de tekst: "ST MARTINUS VEREENIGING".

Rechtsonder van de ingang:

"GEDENKSTEEN GELEGD DOOR DE ST MARTINUSVEREENIGING. 13 JUNI 1898".

In 1877 richtte pastoor Henricus Bartholomeus Kok samen met T. Snoek de Sint Martinusvereniging op. Bij deze liefdadigheidsvereniging konden armen en zieken terecht. De leden verstrekten bonnen voor kleding, voedsel en brandstof. Het bestuur van deze vereniging tot weldadigheid was in dit pand gevestigd tot ca 1945.

Domplein 21, Domtoren, twee gevelstenen met spreuk.

In de westwand van de toren bevinden zich twee gedenkstenen, links van de doorgang in de onderste geleding van het eerste vierkant. De opschriften van beide stenen zijn in gotische minuskels.

De tekst van de bovenste steen luidt:

"doen men screef MCCCXX en een

W leijt men van mij den eerste steen
A daer na MCCC en twe en tachtich
N was ic wolmact so men siet waerachti(ch)".

D Ook de onderste steen vermeldt het stichtingsjaar:

E "M C ter X bis semel I
L festo paulique Johanis
I Turris adaptatur qua
N Traiectu decoratur"

G [Vertaling: "In 1321 - op het feest van Paulus en Johannes - is een begin gemaakt met deze toren waardoor (of waarmee) Utrecht gesierd wordt"].

2 De letters "eco" staan op een ingevoerd vierkant steentje.

Er is geen reden om te twijfelen aan de juistheid van de data van begin en voltooiing van de torenbouw, 1321 en 1382, met dien verstande dat er na 1382 nog allerlei verricht moest worden aan de volledige afwerking en versiering.

Wij wandelen onder de toren door naar:

Domplein 29, **ACADEMIEGEBOUW.**

Dit pand is een geschenk van de Utrechtse bevolking aan de Universiteit ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan. Het werd in 1891 ontworpen door de architecten E. Gugel, F.J. van Nieuwenhuis en C. Vermeys. De rijkversierde neo-rennaissance gevel naar ontwerp van E. Gugel toont ons tien medaillons met reliëfportretten van beroemde Utrechtse hoogleraren. Hun namen zijn aangegeven op cartouches in het fries van de cordonlijst: BUYS BALLOT, DONDEERS, VOETIUS, MATTHAEUS, STRATENUS, DRAKENBORCH, VAN HEUSDE, HERINGA, MULDER, HOLTIUS.

De modellen voor deze portretten zijn evenals dat van de kop van Athene boven de ingang ontworpen door E. Lacomblé te Delft en uitgevoerd door E.A.F. Bourgenon.

Uit het atelier van W. Mengelberg zijn afkomstig:

1. in het avantcorps de allegorische vrouwen met de wapens van stad en provincie Utrecht.
2. het rijkswapen en het academiewapen in de topgevel.
3. beide wapenleeuwen op de hoek van het portaal van de hoofdingang met de initialen van koningin Wilhelmina en koningin-regentes Emma.

In de nis boven het grote drielicht bevindt zich een marmeren buste van koningin Wilhelmina, vervaardigd door F. Leenhoff uit Amsterdam. Hierboven staat de jaartalsteen: "1892". Boven de kapitelen van de zuilen van het hoofdportaal zijn twee jaartalstenen aangebracht: links "1636" en rechts "1886". Het jaartal 1636 duidt op het stichtingsjaar van de universiteit, het jaartal 1886 slaat op het 250-jarig bestaan. In het fronton is de gehelmde kop van Athene aangebracht; godin van de wetenschappen. Boven de ingang staat de tekst van prof. J. van Vliet:

"NASCITUR EX VARIIS RADIIS LUX CANDIDA SOLIS
ARTIBUS EX VARIIS UNICA FAX RADIAT"

[Vertaling: "Het spectrum, veelkleurig gebroken, verbindt zich in het heldere zonlicht, hoe vertakt ook, toch vereend schittert der wetenschap toorts".

De afgebeelde hoogleraren zijn:

C.H.D. Buys Ballot 1817-1890, wis- en natuurkunde. Wereldberoemd natuurkundige. Zie wandeling 4, Zonnenburg 1.

F.C. Donders 1818-1889, geneeskunde. Startte het oogheelkundig onderzoek in Utrecht. Was verantwoordelijk voor de bouw van het ooglijdersgasthuis en het fysiologisch laboratorium. Zie wandeling 1, Van Asch van Wijckskade 28.

G. Voetius 1589-1676, godgeleerdheid. Hoogleraar theologie. Zie wandeling 1, Achter de Dom 8.

A. Mattheus sr 1601-1654, rechtsgeleerdheid. Hoogleraar rechtsgeleerdheid.

W. van der Straten 1593-1681, geneeskunde. Stichter van de geneeskundige kliniek te Utrecht.

A. Drakenborch 1684-1748, letteren en wijsbegeerte. Latinist.

P.H.W. van Heusde 1778-1839, letteren en wijsbegeerte. Filosoof, stichter van de Socratische school te Utrecht.

J. Heringa 1765-1840, godgeleerdheid. Rector Magnificus.

G.J. Mulder 1802-1880, wis- en natuurkunde. Grondlegger moderne scheikunde-onderwijs. Zie wandeling 3, Servaasbolwerk 1.

A.C. Holtius 1786-1861, rechtsgeleerdheid. Groot kenner van het Romeins recht en handelsrecht.

Links naast het academiegebouw bevindt zich het Sint Maartenspoortje. Dit werd ca 1894 door P.J.H. Cuypers gebouwd in neogotische stijl als ingang tot de kloostergang.

Van het Domplein gaat de wandeling naar de Korte Nieuwstraat.

Korte Nieuwstraat 19-23, gedenksteen.

Ter gelegenheid van de in april 1984 voltooide nieuwbouw werd een gevelsteen geplaatst, vervaardigd door beeldhouwer Joop Wouters.

Op de steen staan in reliëf o.a. Sint Paulus, de situatie van de voormalige abdij, het wapen van Utrecht en de tekst:

"KORTE NIEUWSTRAAT
1618 AANLEG DOOR DE CLAUSUUR VAN DE
ST. PAULUSABDIJ
1963 VERBREDING-NIEUWBOUW 1984-
WONINGBOUWVERENIGING KOMBINATIE 77"

Hierna lopen wij de Trans in.

Trans 9, figuratieve gevelsteen.

Op een moderne steen staat een kleermaker afgebeeld, waaron-

W der het opschrift : "de Snijder". Rond 1935 was hier gevestigd de
A firma Molenbeek-Tijetjema in modes. Het pand werd in 1620
N gebouwd.

D Trans 14, afbeelding van schild met opschrift.

E In het gebogen fronton met rolwerk en putti staat een schild
L afgebeeld met de letters "B" en "Z".

I In 1902 gaf effectenmakelaar De Bordes aan architect C.B.
N Posthumus Meyes de opdracht een kantoorpand te ontwerpen.
G Het werd in de stijl van de Hollandse neo-rennaissance opgetrok-
ken. De betekenis van de letters B en Z was niet te achterhalen.

2 Trans 19, voormalige Oranjesociëteit, afbeelding met spreuk en jaartallen.

Boven de deur van dit op de hoek van de Trans en de Nieuwe-
gracht gelegen pand staat te lezen "Sic Semper" [Vertaling: "Zo
(is het) altijd"]. Dit was de naam van een in 1775 opgerichte
sociëteit, die hier gevestigd is geweest. De leden waren hoofdza-
kelijk aanzienlijke Utrechtse. In de Patriottentijd en de jaren van
de Franse bezetting (1780-1813) had Sic Semper de naam een
club van oranjegezinden te zijn. Ook later in de 19de eeuw
bestond de sociëteit uit conservatieve koningsgezinde heren. Het
oorspronkelijke huis, dat in 1838 was verbouwd, werd in 1890
afgebroken. Het nieuwe huis werd in neo-gotische stijl opgetrok-
ken door architect P.J. Houtzagers. De sociëteit heeft niet lang in
deze behuizing gezeten: in 1913 werd zij opgeheven.

Aan de Nieuwegrachtszijde staat de sociëteit in reliëf afgebeeld,
omgeven door rolwerken en de jaartallen "1838-1890", alsmede
afhangende oranjetakken; verder in tegels de jaartallen "1775",
"1838" en "1891". De oude huisnaam was "Dux Geldriae" [Verta-
ling: "De hertog van Gelre"]. In het Centraal Museum te Utrecht
bevindt zich een gevelteken met een geschilderd portret van de
hertog van Gelre met ter weerszijden de woorden "Dux-Gel-
driae". Van der Monde tekent deze steen.

Wij wandelen hier de Nieuwegracht op.

Hofpoort, wapenstein.

In het fronton van het uit de 2de helft van 17de eeuw daterende
poortje dat in zogenaamd "rustica-werk" is uitgevoerd, ziet u het
wapen van de Staten van Utrecht. Rustica [het latijnse woord
betekent letterlijk landelijk, boers en lomp] is een manier van
steenbehandeling waarbij ruwe onbewerkte steen wordt nage-
bootst door blokken natuursteen grof te behakken en van diepe
voegen te voorzien. De toepassing van rustica-werk (ook bos-
sage genoemd) komt uit Italië en was vooral in de 16de en 17de
eeuw populair in ons land.

De Hofpoort is een overblijfsel van het Provinciale Hof, dat aan
het einde van de 16de eeuw was ingericht in de gebouwen van de
opgeheven Paulusabdij. Dit Hof was de hoogste gerechtelijke
instantie in het gewest.

Hofpoort 2, wapenstenen, jaartal.

Ter linkerzijde bevinden zich boven de ingang twee stenen met repectievelijk een wapen en een steen met rolwerk waarbinnen vier wapens aan een tak hangen. De wapens zijn van Egmond van Meresteyn en van Van Almonde, van De Wael van Vronesteyn en De Voocht van Rynevelt, Winssen en Van Woerden van Vliet. De stenen komen uit de grotendeels gesloopte commanderie van Maasland. Op de hekpijlers zijn twee wapens te zien.

In de tuinmuur van Hofpoort 2 bevindt zich een charmant poortje waarop het jaartal "CIO.IOC.LX" (1660) te lezen is. De kleine zandstenen poort heeft vermoedelijk eveneens tot het Provinciale Hof behoord.

Nieuwegracht 11, gedenksteen.

Aan de gevel is een uit natuursteen gehouwen gedenksteen aangebracht waarop in donkere letters te lezen valt:

"Ter gedachtenis
van
Jacob en Cornelia
Vervoorn
A_o 1784
Het Ger. Burger Weeshuis"

Op 22 maart 1737 kocht de advocaat Mr Jacob Vervoorn, gehuwd met Maria Porcelius, dit huis van Mr Caspar Burman, Raad in de Vroedschap en Schepen. Burman was gehuwd met Anne Maria de la Bassecour. Jacob Vervoorn was regent van het Gereformeerd Burger Weeshuis, waar ook zijn zuster Cornelia veel voor gedaan heeft. In 1784 lieten zij het pand na aan het weeshuis.

Nieuwegracht 17, spreuk.

Op de penant tussen de ramen is een steentje aangebracht met de spreuk "Nec Aspera terrent" [Vertaling: "Ook moeilijkheden schrikken niet af"].

Samen met nr 15 droeg dit pand in de 18de eeuw de huisnaam De Wereltkloot.

Nieuwegracht 19, metalen gedenkplaat.

Aan de gevel is een plaat bevestigd waarop te lezen staat:

"1 september 1896-1921
A.G.H. van Spanje,
J.M.P. Harte,
D.A.P.N. Koolen,
vijf en twintig jaren
trouwe bestuurders
dezer
St. Willibrordus
school".

W Wij wandelen rechtsaf de Hamburgerstraat in.

A

N **Hamburgerstraat 38, gedenksteen.**

D Op de verdieping staat op een rechthoekige gedenksteen met
E gerolde korte zijden:

L "Hier werd geboren

I Alphons

N Ariëns

G 26 - 4 Priester 1860"

2

Alphonse Marie August Joseph Ariëns (1860-1928) was een belangrijk rooms-katholiek geestelijke en sociaal hervormer. Na zijn promotie in Rome was hij kapelaan in Enschede en pastoor te Steenderen en Maarssen. Hij was een pionier op het gebied van vakorganisatie en drankbestrijding.

Hamburgerstraat 30, Kantongerecht, wapen en naam.

Boven de ingang van het uit 1912 daterende gebouw bevindt zich een steen met het Nederlandse wapen en de aanduiding "KANTONGERECHT".

Hamburgerstraat 13, tegeltableau met afbeelding en jaartal.

Op de hoek van het in 1926 gebouwde pand, behorend tot de Lutherse kerk, is een tegeltableau aangebracht, waarop een zwaan met uitgespreide vleugels staat afgebeeld, alsmede "sept. 1926". De zwaan is een Luthers symbool. Zie wandeling 5.

Hamburgerstraat 9, jaartal.

Aan de voorgevel van de Lutherse kerk staat "Ao MDCCXLV"(1745), het jaar waarin de kapel van het voormalige Abraham Doleklooster werd uitgebreid tot de huidige kerk.

Hamburgerstraat 3, jaartalsteen.

Boven in de klokgevel zit een steen met het jaartal "1730". In dit jaar werd de houten middeleeuwse gevel vervangen door een stenen.

Vanaf dit punt wandelen wij terug naar de Lange Nieuwstraat en slaan daar rechtsaf.

Lange Nieuwstraat 34, jaartal en huisnaam.

Op de puibalk staat geschilderd "1432 De Kleine Vleeschhal". De leden van het Vleeshouwersgilde roerden zich in de 15de eeuw regelmatig in de stad. Tijdens burgertwisten in 1426 verdedigden de slaggers hun favoriete partij met hun messen. Dit leidde tot de opheffing van het gilde. Het slachthuis, dat vlakbij het

schepenhuis aan de Stadhuisbrug lag, werd gesloten. Veel later gaf de overheid de slagers weer eigen gebouwen, hun handel werd echter verspreid over de stad. Zo onstonden Het Grote Vleeshuis aan de Voorstraat en De Kleine Vleeshal aan de Lange Nieuwstraat.

Via de Catharijnesteeg wandelen wij naar de Brigittenstraat, waarbij wij de Nieuwegracht oversteken.

Brigittenstraat 1, gedenkplaat.

Deze bronzen plaat met de afbeelding van de bekende zangpedagoge Catharina van Rennes (1858-1940) is op 24 mei 1941 aangebracht. De plaquette is ontworpen door de Utrechtse beeldhouwster Bella van Beeck Calkoen. Onder de afbeelding staan de versregels:

"TROUW ZAL ONS HART U BEWA---REN
REGEN EN STORMEN TEN SPYT"

en

"HIER WOONDE EN WERKTE
CATHARINA VAN RENNES
GEB. 2. AUG. 1858.
OVERL. 23. NOV. 1940."

Rechtsonder zijn de ontwerpster en de uitvoerder vermeld:
H.W. STOX-EN-ZOON-LEIDEN

ontworpen door J.K.L. van Beeck Calkoen.

Catharina van Rennes opende in 1887 een zangschool aan het Pieterskerkhof. Deze school werd later verplaatst naar Brigittenstraat 1, waar zij zelf ook tot januari 1933 woonde.

U keert op uw schreden terug, steekt de brug over en rechts de Nieuwegracht op.

Nieuwegracht 37, figuratieve gevelsteen.

Op deze gekleurde steen is een wapenschild afgebeeld, hangend aan een tak waarop zes Franse lelies in een cirkel staan geschilderd. Het wapen op deze steen is van de bierbrouwer Dirck van Weede, die in 1626 als eigenaar wordt genoemd. Hij kocht het huis van Gijsbert van Hardenbroeck, Raad der Admiraliteit van Rotterdam.

Wij steken de Paulusbrug (1734) over. Aan weerszijden van de brug is aan de werfkant de naamsteen aangebracht.

Nieuwegracht 24A, geschilderde huisnaam.

Op de gevel staat de naam geschilderd: "VAN OUDS IN DEN ENGELENZANG".

W Nieuwegracht 22A, figuratieve gevelsteen met jaartal.

A Op de met rolwerk versierde steen staat een onbekend gedeeld
N wapen, alsmede het bouwjaar "1609" weergegeven. Ter weerszij-
D den zijn twee leeuwecoppen aangebracht.

E Nieuwegracht 20, huis Loenersloot, figuratieve L gevelsteen.

I Boven de gotische poortingang bevindt zich een 16de eeuwse
N steen met de afbeelding van een naar links lopend paard, waarop
G frontaal Sint Maarten, met een bedelaar aan zijn voeten. Van der
Monde heeft deze steen getekend.

Het huis Loenersloot is genoemd naar de weduwe van Jonkheer
Joost van Aemstell van Mijnden, Heer van Loenersloot, die het
huis in 1579 bewoonde. Hier vestigden de Jezuiëten in 1662 een
schuilkerk gewijd aan de patroonheilige Sint Maarten.

2

Wij slaan rechtsaf en lopen de Kromme Nieuwegracht op.

Kromme Nieuwegracht 49, Paushuizen, figuratieve gevelsteen met spreuk en beeld aan de gevel.

Aan de buitengevel staat in een gotische nis met een neo-
gotische overhuiving een Salvatorbeeld met het wapen van Paus
Adriaan VI. Deze werd in 1459 als Adriaan Florisz. Boeyens in
Utrecht geboren. In 1522 werd hij als enige Nederlander in de
geschiedenis tot paus gekozen. Reeds het jaar daarop stierf hij;
volgens kwade tongen aan overmatig biergebruik. Het Salvator-
beeld is een verwijzing naar Boeyens' functie als proost van Sint
Salvator.

In de toegangsbrug zijn een aan beide zijden afgekapte wapen-
steen en de jaartalsteen "1633" te zien. In 1633 liet Daniel
D'Ablaing deze brug over de Kromme Nieuwegracht aanleggen.
De neogotische toegangspoort werd door architect Christiaan
Kramm in 1832 aangebracht. Deze poort is in het weekend dicht.
Aan de achterkant van de uit 1633 daterende poortingang naar
Paushuizen (thans Provinciehuis) is bij een verbouwing een steen

geplaatst, die een krijger ten halve lijve voorstelt met een kogel in beide handen boven het hoofd geheven. Aan de rechterkant een schild en aan de linkerkant een harnas. Hieronder de spreuk "Non omne quod minatur ferit" [Vertaling: "Niet alles wat dreigt slaat toe"]. Deze variant op een citaat van Horatius (Ars Poetica vs 350) is de wapenspreuk van Daniël d'Ablaing, die van 1612 tot 1644 eigenaar was van Paushuize. De Stichting Het Utrechts Gevelteken Fonds heeft deze vanaf de straat niet zichtbare steen als haar embleem gekozen. Op de binnenplaats bevindt zich verder een gekleurde steen met het wapen van de Provincie Utrecht.

U loopt terug en slaat linksaf de Kromme Nieuwegracht op.

Kromme Nieuwegracht 80, Brandwaarborg Maatschappij "Tiel-Utrecht", jaartalborden en firmanaam.

Ter weerszijden van de middenrisaliet zijn met loofwerk omgeven houten borden in de 17de eeuwse gevel aangebracht met "CIO.IO.C." en "LXXXVI" (1686). In 1686 werd dit huis gebouwd voor de familie Ram, een oud Utrechts regentengeslacht. Thans is het in gebruik bij de verzekeringsmaatschappij de Tiel-Utrecht. Op het bovenlicht van de voordeur is geschilderd: "Tiel-Utrecht 1811". In het balconhek staat met gesmede letters: "Brandwaarborg".

Kromme Nieuwegracht 78, jaartalsteen.

Het pand van de Tiel-Utrecht is in 1936 door de architect S. van Ravesteyn verbouwd en uitgebreid. Hieraan herinnert een jaartalsteen "1936".

Kromme Nieuwegracht 74, figuratieve gevelsteen.

In de gevel zit een steen voorstellende een man met links een vogel, alsmede het jaar 1963.

Wij vervolgen onze wandeling via de Stadsbuitengracht naar Lucas Bolwerk.

Lucas Bolwerk 1, Flora, figuratieve gevelsteen.

W Aan de gevel van het voormalig Café Flora (thans De Hooghe
A Heeren) is in de Nobelstraatzijde een gekleurd tableau aange-
N bracht waarop Flora staat afgebeeld in een landschap met een
D altaar en een bloemenmand, omgeven door spelende en rond-
E vliegende putti. De gevelsteen bevond zich tot ca 1928 aan de
L gevel van het Lucas Bolwerk en werd bij een verbouwing ver-
I plaatst naar de gevel aan de Nobelstraat.

**Nobelstraat 141 (voorheen 11), IN DE VOS, figuratieve
gevelsteen.**

2

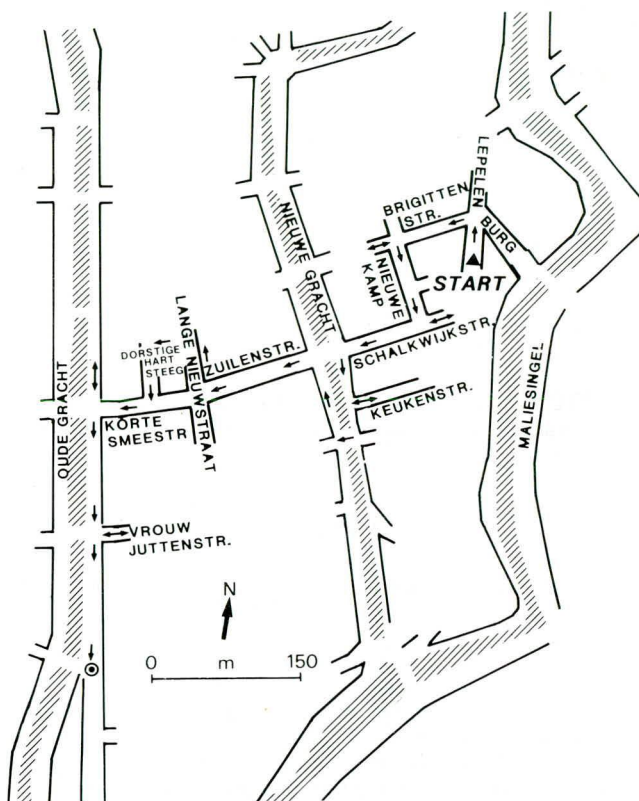
van Ouds in het Vosje

Boven de winkel deur bevindt zich een gekleurde steen in een lijst
gevat, met een naar links lopende vos, die een vogel in de bek
heeft. Daaronder de tekst: "Vanouds in het Vosje". Niet leesbaar,
doordat de lijst erom heen gezet is, staat het jaartal anno MDCL
(1650). De originele plaats van de gevelsteen was midden in de
zijgevel aan de Ambachtstraat, die destijds belangrijker was dan
de Nobelstraat of Zonsteeg.

In 1685 wordt melding gemaakt van ".....sekere huijsinge ende
erve alwaar de Vosch in de gevel staat, sulx jegenwoordich
bewoond word bij den notaris Schaap op de noordhoek van
d'Ambagtstraat aan de oostsijde der strate..." Voor 1928 werd de
steen gerestaureerd en in de al eerder genoemde lijst gezet. Van
der Monde heeft deze steen getekend.

Hiermee eindigt de tweede wandeling. U loopt iets terug, en gaat
via de Muntstraat en de Pieterstraat naar het beginpunt op Achter
Sint Pieter.

Wandeling 3

De derde wandeling begint bij het Bruntenhof.

Bruntenhof 5 (voorheen Lepelenburg 8), wapenstein en jaartal.

Boven de fraai gebeeldhouwde ingangspoort van de regentenkamer van het Bruntenhofje bevindt zich een steen met het wapen van de stad Utrecht erop geschilderd. Putti (engeltjes) flankeren de cartouche. Ter weerszijden zijn de stenen "ANNO" en "1621" aangebracht. De Bruntenskamers werden in 1621 gesticht door Mr Frederik Brunt op de plaats van het verdwenen huis Lepelenburg. Deze zestien vrijwoningen dienden voor behoeftige stadgenoten. Het gehele complex werd tussen 1978 en 1983 gerestaureerd.

In de Brigittenstraat, linksaf, bevinden zich nog twee geveltekens.

W **Brigittenstraat 22, gedenksteen.**

A Op acht tegels staat de tekst:

N HIER WOONDEN MR. F.A.R.A. BARON VAN ITTERSUM
D PRESIDENT DER ARRONDISSEMENTS RECHTBANK
E TE UTRECHT EN ZIJNE ECHTGENOOTE JONKVROUWE
L R.J.A. SANDBERG EN HUN ZOON IR. F.A.R.A. BARON
I VAN ITTERSUM, CIVIEL INGENIEUR, LID VAN
N GEDEPUTEERDE STATEN DER PROVINCIE UTRECHT.
G 1876-1939

Brigittenstraat 14, gedenksteen.

DE EERSTE STEEN GELEGD
DOOR

J.J.M. WINTERSHOVEN
OUD 13 MAANDEN
8 JULI 1898

U loopt iets terug en slaat rechtsaf, de Nieuwe Kamp in.

Nieuwe Kamp 11, figuratieve gevelsteen met jaartallen.

Aan het schoolgebouw bevindt zich een stenen plaat waarop Maria, zittend in een wijngaard is afgebeeld. Daaronder staat de tekst "Maria in den Wijngaard". Aan de bovenrand de jaartallen "1482" en "1940". De naam herinnert aan het voormalige klooster van de Onze Lieve Vrouw in den Wijngaard, dat lag tussen de Nieuwegracht en de Nieuwe Kamp. Bij de bouw van de school in 1940 is deze steen aangebracht als herinnering aan het in 1583 opgeheven klooster.

Aan het eind van de Nieuwe Kamp ligt links de Leeuwenberchkerk.

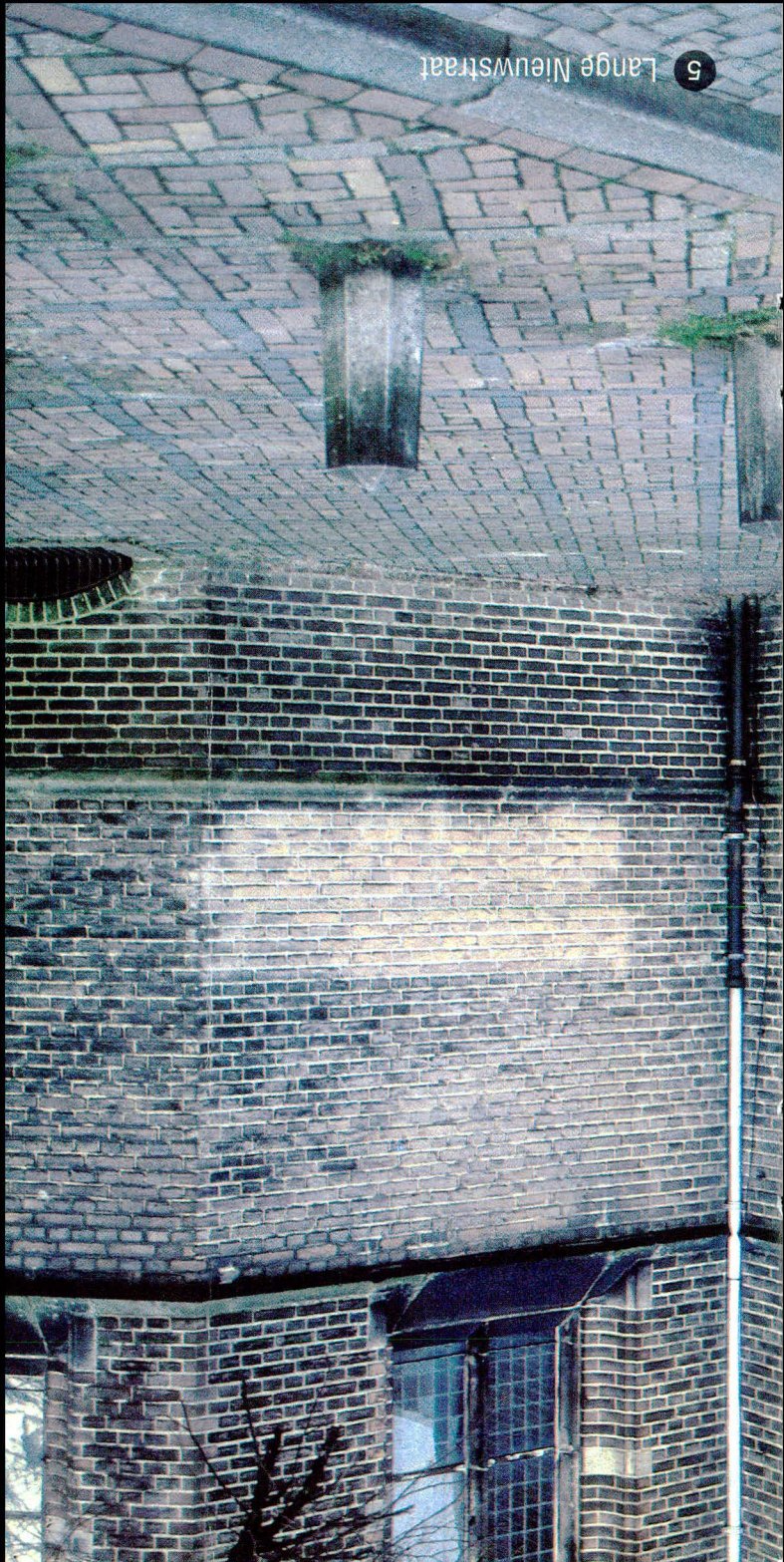
Servaasbolwerk 1, Leeuwenberchkerk, gedenkstenen.

Op de hoek van het Servaasbolwerk en de Schalkwijkstraat zijn

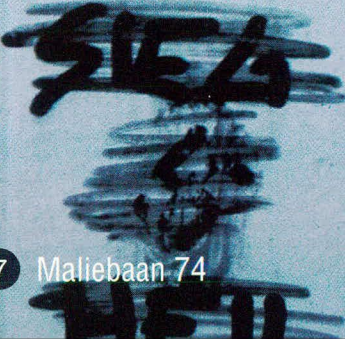

LITRIAS

LAZIO

Magdalenastraat

Reinwagade

90

←

TELL. SAKEN
GEM. 111111

twee stenen boven elkaar in de muur van de Leeuwenberchkerk gemetseld.

De bovenste steen is een mooie, rijk gedecoreerde renaissancesteen uit 1567. Deze is in 1794 gedeeltelijk gewijzigd. Nu valt er te lezen:

"Leeuwenberch is hier op gheresen
Deur Joffrou Agnes van Leeuwenberch chprse
En in den jaare 1794
tot
militaire barakken
aangelegd".

Het cryptische woord "chprse" in de tweede regel dient u te lezen als "gepresen". Naar verluidt heeft de steenhouwer wegens plaatsgebrek dit woord ingekort. De derde regel en volgende zijn in 1794 in de plaats gekomen van:

"Tot behoef der Borgers met peste begaeft
Die worden alhier gespyst ende gelaeft
Anno 1567".

In 1567 werd het Leeuwenberchgasthuis gebouwd in de achtertuin van het Sint Quintijnsghasthuis vlakbij de toenmalige stadsrand, zoals een gasthuis voor pestlijders betaamde. Het geld hiervoor was beschikbaar gesteld in het testament van Agnes van Leeuwenberch. In 1794 werd het gebouw tot kazerne bestemd. De laatste regels van de oude gevelsteen werden bij die gelegenheid door de nu nog aanwezige tekst vervangen.

De onderste steen is een met rolwerk omgeven neo-rennaissance steen met de tekst:

"Dr. G.J. Mulder
Geboren 27 december 1802
Overleden 18 april 1880
Wijdde in dit gebouw
De beste jaren van zijn werkzaam leven
aan
Scheikundig onderwijs en onderzoek
Donator H.O. Anno 1883".

Gert Jan Mulder was van 1841 tot 1868 hoogleraar in de scheikunde te Utrecht en wordt beschouwd als grondlegger van het moderne scheikunde-onderwijs.

In 1845 volgde een verbouwing tot scheikundig laboratorium voor de Utrechtse Universiteit. Dit was het eerste laboratorium in Nederland dat voor praktica werd ingericht. Aan deze bestemming herinnert de tweede gevelsteen.

In het Centraal Museum te Utrecht bevinden zich een fundatie- en gevelsteen van het Leeuwenberch-gasthuis. Zie wandeling 5.

Schalkwijkstraat 28, gedenksteen.

In de plint van de voorgevel bevindt zich een gedenksteen. De

W tekst van de eerste steenlegging luidt:

A "A.G. van Geesdorp

N Oud 16 jaar

D Den 20 mei

1843".

E Door de Schalkwijkstraat lopen wij langs de oudste kameren van
L Utrecht, gesticht door Jan van Campen in 1574. Wij wandelen
I linksaf via de Nieuwegracht naar de Keukenstraat.

N G **Keukenstraat 14, jaartalstenen.**

Boven in de geveltop bevinden zich twee jaartalstenen: "ANNO"
en "1891".

3

Wij gaan terug naar de Nieuwegracht en steken de Magdalena-
brug over.

Nieuwegracht 87, naamsteen, tegeltableau met naam, jaartal.

Boven het poortje bevindt zich een steen waarop in neo-gotische letters te lezen staat: "Sions-Kameren". Dit is de enig overgebleven aanduiding van vijftien vrijwoningen voor armen, die tussen 1407 en 1461 werden gesticht door de schoenmaker Claes Govertsz. Cas en zijn vrouw Claer Henricsdochter. Bijna alle huisjes zijn in 1960 wegens bouwvalligheid gesloopt. Het overgebleven gedeelte is als graansilo en bakkerij in gebruik. De nummering geeft nog aan dat hier kameren hebben gestaan: op deze plaats verspringt die van 87 naar 119. De Sionskameren hadden de nummers 89 - 117.

Het Jugendstil-huis nummer 87 zelf is getooid met een tegeltableau waarop staat: "Wijkgebouw: Nicolaikerk". De geveltop vermeldt het bouwjaar "anno 1901". De naam herinnert aan de tijd dat hier het gebouw van de Hervormde Wijkgemeente Nicolaikerk gevestigd was.

Wij wandelen linksaf de Zuilenstraat in.

Zuilenstraat 17, geschilderde huisnaam.

Op de puibalk staat geschilderd: "Huisje van "van Zwet"".

Zuilenstraat 12, jaartalsteen.

In de topgevel bevindt zich de jaartalsteen 1889.

Schuin tegenover de Zuilenstraat treffen wij de eerste gekleurde steen van deze wandeling aan:

Lange Nieuwstraat 61, figuratieve gevelsteen.

Boven het poortje, naast nummer 61, bevindt zich een gekleurde gevelsteen met de afbeelding van een koeiepoet en de tekst:

*Lange Nieuw Straat
boven een Poortje aan de N. Z.
naast het huis No. 290. N. 454.*

"Inde Koei=voet 1641". Van der Monde tekent deze steen. Van oorsprong was de Lange Nieuwstraat een achterpad tussen de tuinen van de huizen van de Oudegracht oostzijde en de Nieuwegracht westzijde. Dit poortje gaf toegang tot de tuin van het zeer diepe huis De Koevoet, nu Oudegracht 290. De huisnaam "De Koevoet" kwam al in 1583 voor.

Wij wandelen onder het poortje door via de Dorstige Harthof de Korte Smeestraat in. Vervolgens rechtsaf de Oudegracht op. De Dorstige Harthof is na de sloop van de R.K. Onze Lieve Vrouwe (schuil) kerk in ca 1843 ontstaan.

Oudegracht 294, jaartalsteen.

In de geveltop zit een cartouche in Lodewijk XIV stijl, met het jaartal "Ao 1728". In dat jaar vond een verbouwing plaats. Van der Monde heeft van dit pand in zijn manuscript opgenomen "een Fransche liele op een kozijn" en schrijft daarbij: "boven in de gevel staat 1728".

Oudegracht 290, DE KOEVOET.

Op de puibalk staat de huisnaam geschreven: "DE KOEVOET". Zie Lange Nieuwstraat 61.

Wij keren op onze schreden terug naar

Oudegracht 320, Payenborch, huisnaam.

De huisnaam "Payen,borch" is in hardsteen uitgehouwen boven de voordeur. Reeds in de middeleeuwen stond hier het grote huis Payenborch, met ernaast Klein Payenborch, op de hoek van een steegje dat het Payensteegje genoemd werd. De naam is afkomstig van de familie Paye, die er van het midden van de 14de tot het einde van de 15de eeuw gewoond heeft. In het Centraal Museum te Utrecht wordt de gevelsteen "In Kleyn Payenborch" bewaard. Zie wandeling 5.

Oudegracht 340, De Eenhoorn, figuratieve gevelsteen.

Tussen de ramen op de verdieping van het hoekhuis zit een gevelsteen, met daarop afgebeeld een naar links lopende eenhoorn en daaronder de tekst:

"Dit.is.inden
Eenhooren".

De naam "Den Eenhoorn" wordt voor het eerst op een uithangbord genoemd in 1585. Daarvoor heette het huis "Groot Schoonenborch". In 1642 werden beide namen gebruikt: "Groot Schoonenborch alias Den Eenhoorn". Vermoedelijk dateert de gevelsteen uit die tijd. Van der Monde tekent de steen met de eenhoorn.

Vrouwjutenstraat naast 6bis, figuratieve gevelsteen.

Een sterk verwaarloosde gevelsteen met een naar rechts lopende eenhoorn bevindt zich in het wrakke 17de eeuwse tuinpoortje van huis Den Eenhoorn om de hoek in de Vrouwjutenstraat naast nummer 6bis.

Oudegracht 348, DE BONTE KOEY.

Op de puibalk staat de huisnaam geschilderd: "De Bonte Koeij".

Oudegracht 350, spreuk en gedenksteen.

Op het deurkozijn valt te lezen: "Mint Godt boven al".

Onder in de gevel bevindt zich een gedenksteen met de tekst:

"DE EERSTE STEEN
VAN DIT GEBOUW
WERD GELEGD DOOR
MARC SUSAN
15 SEPTEMBER 1951
RENOVATUM 1977"

Oudegracht 364 en 364bis, namen en figuratieve gevelstenen.

Op het fries boven de deur van 364 staat in natuursteen uitgehouwen "De gesloten steen", van 364bis "De Boog".

Op de verdieping bevinden zich twee stenen, de één met een afbeelding van een huis en de andere met een ovaal wapenschild; daarboven "1844 anno 1908".

Dit pand op de zuidhoek van de voormalige Eligensteeg en de Oudegracht is een samenvoeging van drie oude huizen. Over het hoekhuis schreef Van der Monde in 1844 in zijn **Geschied- en oudheidkundige beschrijving ...der Stad Utrecht**:

"Zij is bij het volk algemeen bekend onder de benaming van DEN GESLOTEN STEEN, uithoofde er op de Zuidwesthoek van de Groot Eelgissteeg aan de Oudegracht een bijzonder zware keisteën met ijzeren ketenen aan het hoekhuis bevestigd ligt. Deze steen, welke in een schepenbrief van 1520 reeds vermeld wordt, is waarschijnlijk aldaar gelegd, om dit huis bij het slepen van vrachtgoederen of het rijden van wagens voor schade te vrijwaren, zoals dit voor onderscheidene hoekhuizen gebruikelijk was". Van der Monde vertelt dan de legende, dat de duivel 's nachts met de steen placht te gooien en dat wegens het oorverdovend lawaai de steen met kettingen is vastgelegd. Hij eindigt met "tot op heden ligt hij rustig daar".

Toen Ribbius Peletier in 1859 hier zijn tabaks- en sigarenfabriek vestigde noemde hij de fabriek dan ook DEN GESLOTEN STEEN. Onder deze huizen liggen zeer diepe kelders, die onder de voormalige Eligensteeg en onder Oudegracht 362 doorlopen. Hier is de bierbrouwerij De Boog gevestigd geweest. Daaraan herinnert de andere gevelsteen.

Oudegracht 372bis.

Op de daklijst staat het opschrift:

"WEINE NICHT WENN'S REGNET".

In de nabuurschap wordt verhaald dat deze tekst door krakers zou zijn aangebracht.

Oudegracht 374, **figuratieve tegels.**

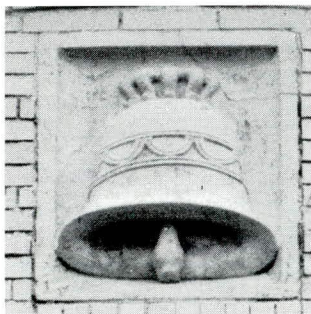
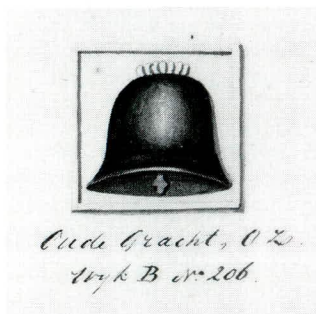

W
A
N
D
E
L
I
N
G
Onder in de gevel zijn drie figuratieve tegels aangebracht met de afbeelding van een roos, een mand en een ketel. Daaronder de opschriften "De Blauwe roos", "De Spijkermand" en "De Ketel", waarboven het jaartal "anno 1610".

In een verkoopacte van het huis uit 1633 wordt gesproken over "daer die ketel uythanght". In 1709 wordt het huis genoemd: "daer de blauwe roos uythanght". Die naam wordt eveneens in 1758 gebruikt, maar in 1771 en volgende jaren staat er: "voorheen de blauwe roos, nu de spijkermand". Aan deze oude huisnamen refereren de bovengenoemde tegels.

Oudegracht 386, De Vergulde Klock, figuratieve gevelsteen.

3

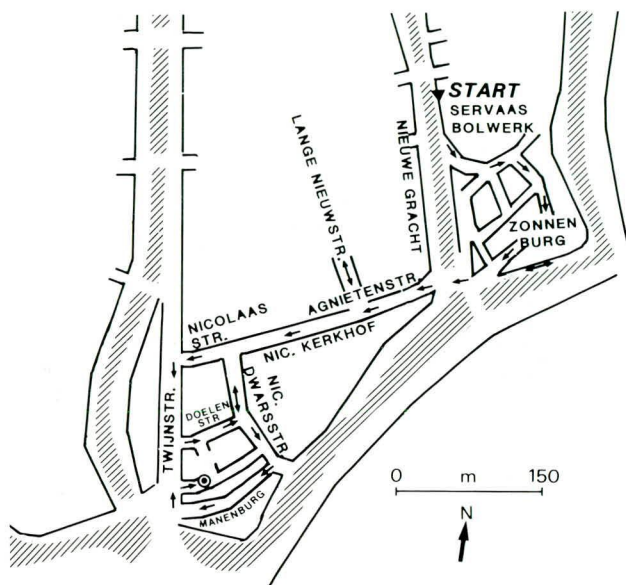

Hoog in de geveltop is een steen met de afbeelding van een bekroonde klok te zien.

In een acte uit 1728 is er sprake van een uithangbord De Klock. Omstreeks 1840 tekent Van der Monde de VERGULDE KLOCK, zoals die nu nog in de geveltop staat.

Hiermee eindigt de derde wandeling. U komt op het beginpunt door terug te lopen via de Oudegracht. U gaat rechtsaf naar de Korte Smeestraat. U steekt de Lange Nieuwstraat over en loopt rechtdoor door de Zuilenstraat. U steekt de Nieuwegracht over naar de Schalkwijkstraat. U slaat linksaf de Nieuwe Kamp op en gaat rechtsaf door de Brigittenstraat naar het Bruntenhof.

Wandeling 4

De vierde wandeling begint bij het Evert Zoudenbalch-huis.

Nieuwegracht 98, Evert Zoudenbalch-huis, wapen- en naamsteen.

Op een fraai gebeeldhouwde steen staat het wapen met helmteken van Zoudenbalch weergegeven en de tekst:

"Evertaert Zoudenbalch
Stichter van dit weeshuis".

In 1918 kocht de Stichting Evert Zoudenbalch dit pand van de familie De Beaufort als nieuwe behuizing voor het weeshuis, dat vanaf 1582 in het voormalige Regulierenklooster was gevestigd. Dit klooster lag tussen de Oudegracht en de Springweg, op de plaats waar nu het N.V. huis staat. Op 25 april 1927 kon het nieuwe weeshuis in gebruik worden genomen.

De steen is afkomstig van het pand aan de Oudegracht en werd na de verhuizing in de gevel aangebracht.

In 1491 stichtte Heer Evert Zoudenbalch "canonick ende thesaurier in den Doem" etc. in de parochie van de Buurkerk het Sint Elisabethsgasthuis voor weeskinderen. Het gasthuis ging tijdens de reformatie over in hervormde handen en werd in 1796 Gereformeerd Burger Weeshuis genoemd.

W Wij wandelen via het Servaasbolwerk naar Zonnenburg.

A
N
D
E
L
I
N
G

Zonnenburg 1, Sonnenborch, naam- en jaartalsteen.

Hoog in de gevel bevindt zich een rijk beeldhouwde steen die uit vier delen bestaat: bovenin het symbool van de Utrechtse Rijksuniversiteit: een stralende zon met het stadwapen, voorzien van wapperende linten, waarop "sol iustitiae illustra nos" [Vertaling: "Zon van gerechtigheid verlicht ons"], de zinspreuk van de universiteit. Daaronder de naam "Sonnenborch" geflankeerd door "anno" en "1908"; het geheel omringd door rolwerkdecoratie in renaissance trant.

Zonnenburg is één van de vier stenen bolwerken die door Karel V tussen 1544 en 1558 aangelegd. De drie andere waren Morgenster, Sterrenburg en Manenburg.

4

Op 29 april 1853 werd in aanwezigheid van Koning Willem III de eerste steen gelegd van het observatorium van de sterrenwacht der Rijksuniversiteit. Op 28 april 1854 herbergde Zonnenburg tevens het KNMO met C.H.D. Buys Ballot als directeur; in 1896 verhuisde dit instituut naar De Bilt onder de naam Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut. In 1908 werd aan de sterrenwacht een nieuw gebouw toegevoegd o.m. bestaande uit een collegezaal, hoogleraarswoning en bibliotheek, bij welke gelegenheid de jaartalsteen werd aangebracht.

U loopt naar beneden en slaat linksaf via het voetpad langs de Singel. Op de tweede hoek van het bolwerk bevindt zich een vierkante gevelsteen waarop een stralende zon op een blauw veld staat afgebeeld. Daaronder is de volgende tekst gebeiteld:

ARX * SOLIS * DICOR * FLAGRANS * FVLGORE * CORVSCO *
DVRA * SILEX * HOSTI * TVTA * MEIS * STATIO *
1552 * 1989

[Vertaling: "Ik word Zonnenburg genoemd, brandend met een schitterend (bliksem)vuur, een harde rots voor de vijand, een veilige verblijfplaats voor de mijnen"].

Dit vers zou op last van Karel V zijn aangebracht. Het wordt wel toegeschreven aan Macropedius, in zijn tijd rector van de Latijnse School, voorganger van het huidige Stedelijk Gymnasium.

Vervolgens wandelt u terug naar de hoek van de Nieuwegracht en de Agnietenstraat:

Nieuwegracht 205, Pallaeskameren, stichtingssteen.

Boven de monumentale klassicistische toegang van het hoofdgebouw bevindt zich een steen die geflankeerd wordt door ionische pilasters. Daartegenaan bevinden zich kunstig gedraaide hoornen des overvloeds die rechts eindigen in een zak met koren en links in een zak met geld. De steen wordt bekroond door een segmentvormig fronton met daarin een cartouche met bloemen- en vruchtenslinger. Op de steen staat de tekst:

"Maria van Pallaes door liefde
 Goodts gedreven
 Heeft doen sy weduw' was van
 d'Heere Schroyestyn
 Dees Cameren gesticht eenich
 onderhout gegeven
 Niet achtend swerels gonst maer
 Plaets in chemels Pleyn"

Daaronder op het fries: "CIO. IOC. LI", dat staat voor MDCLI = 1651.

Maria van Pallaes had twaalf vrije woningen laten bouwen aan de Agnietenstraat voor behoeftige kleine gezinnen of alleenstaande hervormde vrouwen. In het kozijn van ieder van de twaalf huisjes of godskameren staat het jaartal 1651, evenals het familiewapen van de geslachten Van Pallaes en Schroyestyn. Dit waren twee aanzienlijke Utrechtse geslachten, die vele functies in het stadsbestuur bekleed hadden. De kameren zijn in 1978 door de Gemeente aan het Utrechts Monumenten Fonds overgedragen, dat ze vervolgens heeft laten restaureren.

Door de Agnietenstraat lopen wij even naar rechts:

Lange Nieuwstraat 120, Beyerskameren, stichtingssteen.

Boven het poortje genummerd 120 bevindt zich een gedecoreerde stichtingssteen met een (slecht leesbare) tekst onder het wapen van Utrecht:

"D.O.M. [Vertaling: "Deo Optimo Maximo" "Voor God de Machtigste"].

Den armen getrouw
 Adriaen Beyer heeft ons
 gefundeert en Alet Jans
 dogter zyn huysvrouw
 A0 1597"

De eerste twaalf Beyerskameren aan de Lange Nieuwstraat zijn gebouwd in de jaren 1597 tot 1599. Het benodigde geld was bij testament beschikbaar gesteld door de kinderloos overleden stichter en zijn vrouw. In 1652 zijn er, aansluitend aan de Pallaeskameren nog twee kameren in de Agnietenstraat bijgebouwd. Het hoofdgebouw met de regentenkamer is in 1757 verbouwd. Boven de renaissance poort is toen de hierboven beschreven gevelsteen aangebracht. Van der Monde tekent deze steen. Let U ook eens op het fraaie slot (foto op blz. 42) dat het jaartal 1597 draagt. Deze kameren zijn in 1948 ontleisterd en in 1960 gerenoveerd. Het beheer is nog steeds in handen van het fundatiebestuur.

Wij keren op onze schreden terug naar

Agnietenstraat 5, Fundatie van Renswoude, gedenksteen, wapenstein. (zie afbeeldingen op blz. 48)

In de as van de Lange Nieuwstraat is naast de toegang tot het gebouw een marmeren gedenkplaat bevestigd aan de hardstenen gevel. Deze plaat wordt geflankeerd door twee hermen (mannenfiguren ten halve lijve) die het bovenliggende raam torsen. Op de plaat staat het volgende gedicht uit 1757 van Johan Stouw, vendumeester:

"Der Duisten laatste telg, Renswoudes edle Vrouw,
Schonk Utrechts kinderhuis, dit treffelijk gebouw,
om de ouderlooze jeugd in kunsten te onderwijzen;
Wie die de deugd bemind, moet niet het oogmerk prijzen?
Die weezen hulp verschaft verdient te recht een kroon!
Dies steld erkentenis haar wapenschild ten toon,
met die van hun die 't kroost met tedre zorg regeeren.
Laat vrij 't geweld des tijds deez' marmersteen verteeren,
Haar nooit volpreezen lof die 't woen der eeuwen tart,
Blijft dankbaar leeven in het kunstbeminrend hart.
MDCCLVII

Joan Stouw"

Rechtsonder staat de naam van de maker: "Joan Verkerk fecit". Deze gloedvolle tekst is omlijst door de wapenschilden van de dertien regenten uit het eerste college. De schilden zijn onderling verbonden met een lint. In de top van de gevel bevindt zich een bekroond en versierd wapenschild in rood, wit en donkerblauw met drie zwanen, dat behoort aan de stichter van de Fundatie, Maria Duyst van Voorhout, vrijvrouw van Renswoude. Bij haar overlijden in 1754 had zij een deel van haar nalatenschap bestemd voor het bouwen van een verblijf voor veelbelovende leerlingen uit het ernaast gelegen Stadsambachtskinderhuis, teneinde ze in verschillende vakken verder te onderwijzen.

De steenhouwer Joan Verkerk maakte het plan voor de voorgevel en voerde het werk uit (1757-1761) op de plaats van de (naar de Nicolaasdwarsstraat verplaatste) Gronsveltskameren.

Agnietenstraat 1, Centraal Museum, jaartalsteen en naam.

Boven de neogotische toegangsdeur tot het museum bevinden zich twee stenen. Een gevelsteen met een banderolle door een koord doorkruist waarop in gotische letters "museum" te lezen valt. De jaartalsteen vermeldt "1917". Het is niet duidelijk waar dit jaartal op slaat. De Gemeenteraad had op 20 januari 1916 besloten om op instigatie van gemeente-archivaris mr S. Muller Fzn. een centraal museum in te richten in het voormalige Sint Agnietenklooster. Onder leiding van architect F.J. Nieuwenhuis werd de gotische dubbelkapel gerestaureerd en werden plannen voor nieuwbouw langs de Agnietenstraat en het Nicolaaskerkhof uitgewerkt. In 1918 werden de eerste collecties, afkomstig uit het museum "Hoogeland" tijdelijk aan de Agnietenstraat opgeslagen. De restauratie van het klooster was klaar in 1918, de nieuwbouw in 1919. Op 1 augustus 1921 kon het nieuwe museum officieel in gebruik worden genomen.

Hier schuin tegenover ligt:

Agnietenstraat 2, Willem Arntszhuis, gedenkstenen.

Tegenover het Centraal Museum bevindt zich een deur met gedenkstenen ter weerszijden op de plint. Rechts:

"De eerste steen gelegd door den Heer
Mr. H.M.A.J. van Asch van Wijck
Burgemeester der Utrecht
18 31/8 30"

Links:

"Verbouwd 1867"

Iets verder op de hoogte van het Nicolaaskerkhof bevindt zich rechts naast de deur een steen met:

"Deze steen is gelegd
door
Mr. N.P.J. Kien
Burgemeester
der
Stad Utrecht
18 14/9 66"

Weer enkele meters verder kunt u een steen onder de ramen vinden met de tekst:

"Deze steen is gelegd
door den
Regent-huismeester
J.C. van Eelde
18 25/9 96"

- W Aan de zijgevel [Lange Nieuwstraat 119] van het Willem Arntsz-
 A huis bevinden zich eveneens enkele gevelstenen. Om deze te
 N zien moet u weer even terug de Lange Nieuwstraat inlopen.
 D De topgevel bestaat uit drie delen, waarvan het rechter- en
 E linkergedeelte is bekroond met een tympaan. Hierin zijn een
 L "dollemanskop" en een stel boeien omgeven door guirlandes te
 I zien.
 N Linksonder op de plint van het rechterdeel staat:
 G "Den 24 maart 1843
 Is deze steen gelegd".
 G Rechtsonder op de plint van linkerdeel staat:

- 4 "Den 12 juni 1793
 Is deeze steen gelegd".

Een korte geschiedenis van het complex verklaart de betekenis van de geveltekens:

Uit 1461 dateert de stichtingsacte waarin Willem Arntsz een bedrag voor een huis "voir dulle lieden" nalaat. Dit huis bestond aanvankelijk uit een hoofdgebouw en zes kleine huisjes aan het Nicolaaskerkhof. In 1659 was het aantal huisjes aangegroeid tot 45. Vervolgens heeft het complex verscheidenen verbouwingen ondergaan. In 1829 werd een nieuw pand hoek Lange Nieuwstraat/Agnetenstraat gebouwd in neoklassieke stijl door de architect Christiaan Kramm. In 1866 en 1896 vonden nog meer verbouwingen plaats.

U wandelt de Nicolaasstraat in langs links het voormalig Nicolaasklooster naar de Twijnstraat. Via de trap komt u

Twijnstraat aan de Werf **achter**

Twijnstraat 25, **jaartalstenen**.

Aan de achterzijde van dit pand is vanaf de werf te zien: 1827 en 1887.

U gaat terug naar de Twijnstraat.

Twijnstraat 53, **jaartalsteen**.

In de topgevel bevindt zich een jaartalsteen in Lodewijk XIV stijl: Ao 1743. In dat jaar vond een verbouwing van dit 17de eeuwse pand plaats.

Twijnstraat 32, **geschilderde huisnaam**.

de Ooievaar.

U gaat linksaf de Doelenstraat in

Doelenstraat 12, Tuchthuis, stichtingssteen, gedenksteen.

Aan de oostwand van de binnenplaats bevindt zich een bijzondere steen, ietwat slordig ingemetseld, met de tekst:

"In Oegst den 20en end' een
Aan 'top-gerechte TVcht-hVIs sterck
Door henrIC MeerLIngh d'eerste steen
geLeght is aan het eerste Perck".

Het tuchthuis is gebouwd tussen 1615 en 1620 op het terrein van het voormalig klooster van Sint Nicolaas voor daklozen, bedelaars en vagebonden. In 1899 opende de Stadsaalmoezenierskamer hier het armenhuis DE DOELEN. Nu herbergt het complex diverse gemeentelijke instellingen.

De tekst op de gevelsteen, die later op een andere plek is ingemetseld, is als volgt te verklaren. Jacob Meerlingh was als subschout betrokken bij de bouw van het tuchthuis. Het is niet onwaarschijnlijk dat Henric Meerlingh, die de eerste steen heeft gelegd, zijn zoon was. De datum van de steenlegging is in het vers terug te vinden: 21 augustus. Door middel van Romeinse cijfers is het jaartal in het vers verstoppt: 1615. Telt u maar na: I = 1, V = 5, L = 50, C = 100, M = 1000.

U gaat linksaf naar

Nicolaasdwarsstraat 1, Werkhuys Van de Poll, gedenk- en wapenstein.

Boven de renaissance toegangspoort zijn twee stenen aangebracht. Op de onderste, rechthoekige plaat kunt u lezen:

"MR. EVERT VANDE POLL IN SYN
LEEVEN ADVOCAT VANT TLAND
VAN VTRECHT HATENDE ALLE
LEEDICHHEYT HEEFT DIT WERCK
HUYS DOEN OPRECHTEN VOOR
DEN GEENEN DIE LIEVER NIET
ARBEYDEN HARE COST WINNEN
ALS MET LEDIGHE BEDELARIE
ENDE DSELVE TOT SYN ERFGHE
NAME GEINSTITVEERT 1602"

De bovenste steen bestaat uit een in vieren gedeeld wapen. De stenen verwijzen naar het in 1602 gestichte werkhuis in het voormalige Karmelietenklooster, waar bedelaars betaald werk kregen. Van der Monde tekent beide stenen. De tekst van de gedenksteen wijkt echter af.

Nicolaasdwarsstraat 2-12, Gronsveltkameren, stichtingsstenen.

In de gevel bevinden zich boven elkaar twee stenen. De bovenste is de oudste en toont ons het volgende:

Onder het met fraai lofwerk versierde wapen van Gronsvelt zit een rechthoekige steen met de tekst:

"Sta toCh beneDe: Lees Hllr De reDe
de Hr. en Mr. IAN VAN GRONSVELT, advocaat
des hofs van Utrecht heeft zes kameren di gij ziit
uyt liifde puur gesticht door loutre charitaat
tot bystand van de lien om gods wil anders niit".

Een rechthoekig gehakte steen hier weer onder meldt nuchter:

"Deze zijn verplaatst
en vernieuwt
in den iaere 1756".

De oude nummering is boven de deuren in gevelstenen aangebracht.

In 1652 werden deze vrijwoningen gebouwd uit de nalatenschap van Mr Johan van Gronsvelt aan de oostzijde van de Agnietenstraat tegenover de in het jaar daarvoor gebouwde Pallaeskameren. Het jaar van de stichting is evenals bij de Doelenstraat verstoppt weergegeven in de tekst van de steen: de eruit springende hoofdletters CDLIIDD (C=100, D=500, L=50 en I=1, alles opgeteld is 1652).

Van der Monde tekent beide stenen.

Zoals wij hierboven al zagen moesten de oude Gronsveltkameren in 1756 plaats maken voor de fundatie van Renswoude. Zes nieuwe kameren werden volgens de voorwaarden van de verkoop gebouwd aan de andere kant van het Nicolaaskerkhof, met gebruikmaking van de oude materialen, zoals ramen, deuren en tufsteen.

De huizen zijn lange tijd beheerd door de R.K. Aalmoezenierskamer, de Oud-Katholieke Aalmoezenierskamer en de Hervormde Diaconie (elk twee huisjes). In 1982 zijn ze door de nieuwe eigenaar, de Gemeente Utrecht, gerenoveerd.

Aan het eind van de Nicolaasdwarsstraat bevindt zich het bolwerk Manenburg. Dit bolwerk werd tegelijkertijd met Zonnenburg aangelegd. Het werd in 1838 ontmanteld.

Manenburg 2, figuratieve gevelsteen.

In een gevelsteentje boven de deur van het huis zijn een beeldhouwer en een schilder afgebeeld. Hiermee zijn de werkzaamheden van de huidige bewoners aangegeven. Dit huis is evenals Manenburg 1 gebouwd in de late 16de eeuw bovenop de westelijke geschutskelders van het bastion Manenburg.

Manenburg 1, geschilderde huisnaam. -

Boven de deur staat "Manenborg" geschilderd.

U daalt het bolwerk af en gaat tweemaal rechts.

Wijde Doelen 2, gedenksteen.

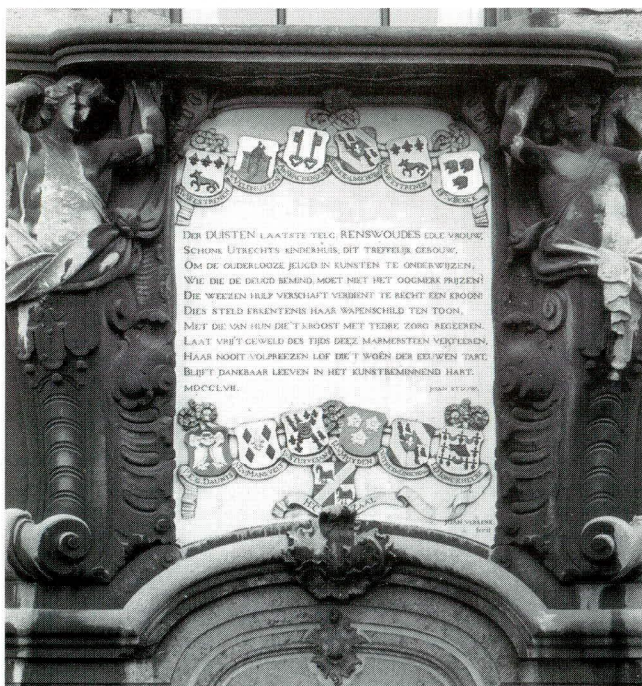
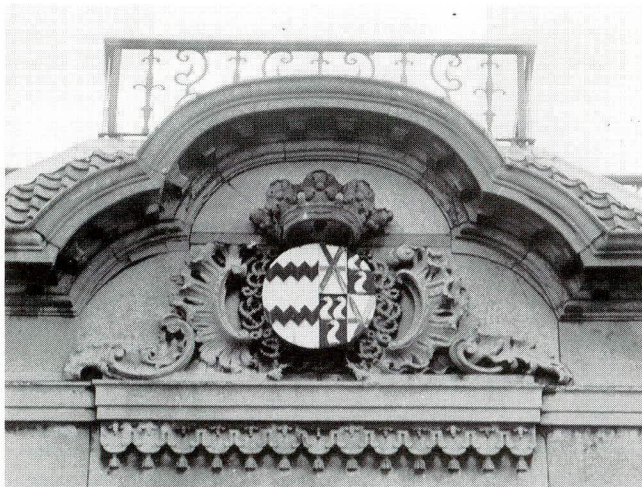
In de gevel bevindt zich een steen met de tekst:

"Herbouwd
1914
J. Das Dzn.
Nec Aspera terrent"

W [Vertaling: "Ook moeilijkheden schrikken niet af"].

A Hiermee eindigt de vierde wandeling. U loopt terug naar de
N Twijnstraat. U gaat rechtsaf via de Nicolaasstraat, het Nicolaas-
D kerkhof door de Agnietenstraat. U steekt over en gaat linksaf de
E Nieuwegracht op naar het beginpunt.
L
I
N
G

4

Gevelstenen Agnietenstraat 5.

Wandeling 5

Deze laatste wandeling voert niet langs Utrechts dreven maar vindt plaats in het Centraal Museum. Dit museum beschikt over enkele binnentuinen waarvan één in 1922 als kruidentuin in middeleeuwse stijl werd aangelegd. De tuin wordt aan drie zijden omsloten door het museumcomplex waarvan de muren uitermate geschikt bleken om een collectie gevel- en grafstenen ten toon te stellen. In de daarnaast gelegen binnentuin zijn eveneens grafzerken te bezichtigen.

Deze wandeling beperkt zich echter tot de geveltekens.

In de oudste catalogus van het Centraal Museum **Verzameling van oud beeldwerk en andere oudheden, schilderijen en teekeningen** uit 1838 worden drie gevelstenen beschreven waaronder de fundatiesteen van het Heilige Kruisgasthuis. Het grootste gedeelte van de collectie geveltekens is ontstaan tussen 1878 en 1928. De Historische Catalogus verschenen in 1928 geeft een volledige opsomming. Daarnaast zijn in de loop der jaren in incidentele gevallen geveltekens aan de verzameling toegevoegd. Wetenswaardigheden over deze collectie geveltekens zijn niet steeds te achterhalen. Bij binnenkomst in het museum rond de eeuwwisseling werden slechts summier gegevens genoteerd. Na zo'n 200 jaar hun gevel te hebben gesierd kwamen de geveltekens in de meeste gevallen als gevolg van sloop van de gevel in het museum terecht. In de 19de eeuw onderging de stad Utrecht vele structurele veranderingen. Tussen 1829 en 1869 vond de afbraak plaats van de vestingwerken: muren, wallen, bastions, bolwerken, poorten en torens werden geheel of gedeeltelijk geslecht. Architect J.D. Zocher jr kreeg de opdracht tot een herinrichtingsplan van de stad en was verantwoordelijk voor de aanleg van plantsoenen en singelgrachten. De veranderingen aan de huizen binnen de singels betroffen in hoofdzaak wijziging van de bestaande bebouwing met name verandering van voorgevel. Dit bleek catastrofale gevolgen te hebben voor de geveltekens. Op grote schaal werden topgevels vervangen door strakke lijstgevels, werden raamindelingen gewijzigd en luiken verwijderd. De opkomst van gespecialiseerde winkels bracht veranderingen met zich mee aan de inrichting van het begane grondgedeelte en aan de omlijsting van de onderpui. Bij dergelijke verbouwingen werd in de meeste gevallen het gevelteken verwijderd.

De gehele sloop van onder meer 17de eeuwse panden vond plaats rond 1930. Na de eeuwwisseling leidde het sterk toenemende gemotoriseerde vervoer vooral in de binnenstad tot problemen in het verkeer. Dit leidde bijvoorbeeld tot het verbreden van de Lange Viestraat en de Potterstraat. Gevelstenen van de hiervoor afgebroken panden bevinden zich eveneens in de collectie van het museum.

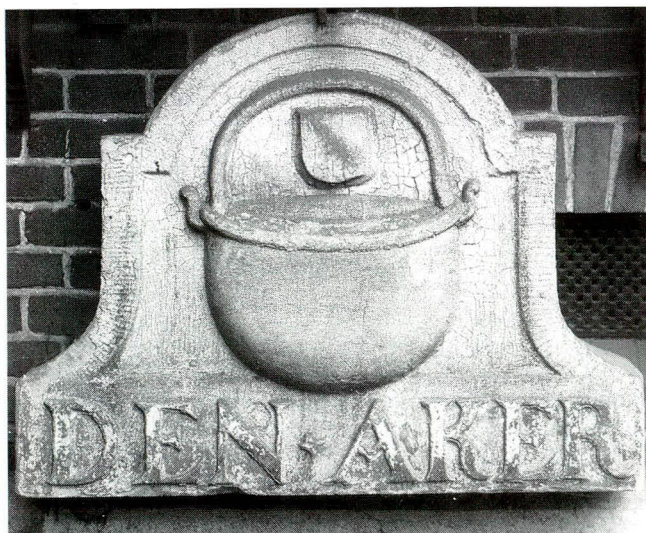
Ondanks de summier catalogusgegevens is getracht via archi-

W valisch onderzoek zo veel mogelijk bijzonderheden over de hier
 A tentoongestelde geveltekens te verzamelen. Dit heeft helaas in
 N sommige gevallen niet tot een bevredigend resultaat geleid.
 D U vindt bij de beschrijving van de geveltekens dezelfde indeling
 E als toegepast in de vorige wandelingen. Daarbij wordt ook Nico-
 L laas van der Monde genoemd en het catalogus- of inventaris-
 I nummer vermeld.
 G Op één gevelsteen na (Nieuwegracht 41) zijn alle stenen vervaar-
 digd van zandsteen, enkele zijn gehavend, sommige dragen nog
 sporen van polychromie.

Via de hal van het Centraal Museum kunt u door een klein deurtje naar de kruidentuin. Direct rechts bevindt zich een muur met grafstenen. De eerste gevelsteen bevindt zich aan het eind van deze muur in de hoek:

5

Oudegracht 318, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/383.

Gevelsteen met de afbeelding van een pot met hengsel en het wapen van de stad Utrecht. Daaronder staat de huisnaam: "DEN. AKER". De steen was bekroond door een houten dekstuk met de woorden: "HET KEETELTJE". Eind 17de eeuw. In 1878 was deze gevelsteen reeds in de collectie van het Centraal Museum. Van der Monde tekent de steen. In zijn tijd was in het pand Oudegracht 318 de bierbrouwerij van Schuurman gevestigd, ook wel "de Keteltjes" genaamd.

Een akker is een metalen emmertje dat aan een ketting kan worden neergelaten in een put om water op te halen.

Willemstraat 59, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/384xx.

Gevelsteen waarop afgebeeld staat een rechterhand - komend uit een wolk - die een troffel vasthoudt. Hierboven bevindt zich een kroon en eronder staat het jaartal: A(o)1742. In ca 1965 verdween dit 17de eeuwse hoekhuis (1666) Willemstraat/Waterstraat bekend om zijn "vrijmetselaars" gevelsteen. Op Lijnmarkt 50 bevindt zich in het huis op de Gaardbrug een vrijwel identieke steen met het jaartal 1737 (zie blz. 6). Deze steen wijst op het beroep van een vroegere bewoner die meester-metselaar was.

Knipstraat, jaartalsteen. Hist.Cat.1928/380.
1687.

W **Oudegracht 23, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/**

A **toegevoegd** inventarisnummer 383x.

N Gevelsteen waarop afgebeeld een naar links lopende zwaan en
D de huisnaam: "DIT IS IN DE SVAEN". Afkomstig van de voorma-
E lige herberg "Dit is in de Svaen". Ca 1700. In 1628 had deze
L herberg twee uithangborden met de namen "De Swaen" en "De
I Bronketel". Bij een verbouwing in 1873 kreeg het pand een
N nieuwe voorgevel.

G De zwaan was een geliefd thema voor herbergen. Na de reforma-
tie werd de zwaan een Luthers zinnebeeld. Zie wandeling 2,
Hamburgerstraat 13.

5 Oudegracht 233, INDE WITTE ROOS. Hist.Cat.1928/382.

Gevelsteen voorstellende een roos met daaronder de huisnaam.
Eind 17de eeuw. De huisnaam komt reeds voor in 1621. In 1870
werd de onderpui van dit pand vernieuwd. Op de bouwtekening
die de gevel in de oude staat schetst is de gevelsteen niet
weergegeven. In 1878 bevond de steen zich reeds in de collectie
van het Centraal Museum.

De gevelsteen is getekend door Van der Monde.

Lange Koestraat 5, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/381.

Binnen een cartouche bevindt zich een driehoetige, dubbele
kandelaar. Daaronder staat het opschrift:

"INDE.VERGVLEDDEVB
BELDE.KANDELAER".

Eind 17de eeuw. Het pand Lange Koestraat 5 werd op het eind
van de 19de eeuw gesloopt. In 1878 bevond de gevelsteen zich
reeds in de collectie van het Centraal Museum. Van der Monde
tekent deze steen.

Vismarkt 13, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/379.

Gevelsteen met onder een gebogen fronton de afbeelding van
een windmolen. 1642. Het pand Vismarkt 13 droeg indertijd de
huisnaam: "De Rode Molen".

Van der Monde tekent deze gevelsteen vergezeld van twee
jaartalstenen: ANNO en 1642. In 1895 schildert A. Grolman de
steen met de huisnaam: "het Roode Molentje".

Neude 8, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/367, 368.

Rechthoekige steen met de afbeelding van een kar met ploeg.
1ste helft 17de eeuw. Afkomstig van het huis "De Vergulde
Ploeg".

Eveneens bevindt zich in de collectie een sluitsteen voorstellende
het wapen van de familie van Nyenkerk afkomstig van hetzelfde
huis. Beide stenen waren reeds in 1878 in het bezit van het
Centraal Museum.

Van der Monde tekent de stenen.

Haverstraat 28, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/375.

Gevelsteen voorstellende een zeilend schip met als onderschrift de huisnaam: "In het landts welvaren". Ca 1650. In 1763 wordt de gevelsteen vermeld. Het rond 1644 gebouwde huis kreeg in de 19de eeuw een nieuwe voorgevel, waarbij de steen waarschijnlijk verwijderd zal zijn. In 1878 was de gevelsteen reeds in de collectie van het Centraal Museum.

Van der Monde tekent de gevelsteen.

Oudegracht 179, figuratieve gevelsteen met huisnaam. Hist.Cat. 1928/366.

Voorgesteld wordt een rijksdaalder. In het midden bevindt zich het gekroonde wapen van de Zeven Verenigde Provinciën, ter weerszijden het jaartal 16 - 41. Het randschrift luidt "CONCORDIA.RES.PARVAE.CRESCVNT."

[Vertaling: "Door eendracht groeien kleine zaken"]. Onder deze afbeelding staat het opschrift:

".INDEN.RYCKX.
.DAELDER."

Het pand Oudegracht 179 dateert reeds uit ca 1300. In de 17de eeuw volgde een grote verbouwing, waarbij de houten gevel volgens voorschrift vervangen werd door een stenen. Hiervan getuigt de datum op de gevelsteen. In 1837 vond een laatste omvangrijke verbouwing plaats waarbij in de voorgevel empire vensters werden aangebracht. Vermoedelijk werd in die tijd de gevelsteen verwijderd.

Lange Viestraat 4, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/365.

Gekleurde steen met huisnaam: "IN DEN ROYEN OS" en het jaartal: "1639".

Er wordt een roodgeschilderde os naar links afgebeeld.

Dit pand werd met nog enkele andere huizen ca 1935 gesloopt ter verbreding van de Lange Viestraat. De gevelsteen bevond zich echter reeds in 1878 in de collectie van het Centraal Museum.

De os was bij uitstek het gevelteken van de slager.

Van der Monde tekent de steen.

Choorstraat 4, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/364.

Steen waarop een berg is afgebeeld met de huisnaam als onderschrift:

"IN DEN SILVER
BERCH 1638".

Het huis "De Zilverberg" werd in 1896 gesloopt. Geveltekens die delfstoffen vertegenwoordigen zijn meestal aan beroep of handel

W ontleend. In "De Zilverberg" zal zilver vervaardigd of verkocht zijn.
A Van der Monde tekent de gevelsteen.

Herkomst onbekend. Figuratieve gevelsteen.

Hist.Cat.1928/377.

Het zandstenen fragment uit ca 1650 heeft als voorstelling het silhouet van een ommuurde stad met talrijke torens. Bovenin prijkt een trompet. In 1622 komt op de Steenweg de huisnaam "De Vergulde Trompet" voor. Op Vismarkt 14 bevond zich in 1649 het uithangbord "Den Trompetter". Vermoedelijk is de gevelsteen afkomstig van het huis van een stadstrompetter. De steen was in 1878 reeds in de collectie van het Centraal Museum.

5

Oudegracht 102, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/370.

Gevelsteen met als voorstelling een ruiter op een springend paard naar rechts. 2de kwart 17de eeuw. Het pand Oudegracht 102 (Die vergulde Sleutel) werd in 1924 gesloopt ter verbreding van de Potterstraat.

Van der Monde tekent deze steen en vermeldt als bewoner drogist J. de Waal. In 1926 was in dit huis gevestigd J. de Waal & Zoon, Glas- en Verwaren. De gevelsteen werd door J.J. de Waal aan het Centraal Museum geschonken.

Oudegracht 218, figuratieve gevelsteen met huisnaam. Hist.Cat.1928/369.

Afgebeeld wordt een kasteel met kantelen en twee torens en daaronder het opschrift: "IN ROMENBORCH". 1ste helft 17de eeuw. Waarschijnlijk verbeeldt de gevelsteen de verbasterde huisnaam van het huis Rodenburg. Dit huis wordt reeds in 1256 in archivalische bronnen vermeld en moet tot de oudste bakstenen huizen van Utrecht worden gerekend. De huisnaam zou afkomstig zijn van het geslacht Rufus de Rode. In de eerste helft van de 17de eeuw werd de middeleeuwse bovenbouw van het huis vervangen. Omstreeks 1867 vond wederom een verbouwing plaats, waarbij vermoedelijk de steen verwijderd werd. In 1878 bevond de steen zich reeds in de collectie van het Centraal Museum.

Van der Monde tekent de gevelsteen.

Oudegracht 320, figuratieve gevelsteen met huisnaam. Hist.Cat.1928/373.

Afgebeeld wordt een burcht met slotgracht, waarover zich een brug bevindt met ingangspoort. Daaronder de huisnaam: "IN KLEYN PAYENBORCH". Ca 1650. De steen is afkomstig van het huis Klein Payenborch. Reeds in de middeleeuwen stond hier het grote huis Payenborch, met ernaast Kleyn Payenborch, op de hoek van het Payensteegje (1488). De naam is afkomstig van de familie Paye die er van het midden van de 14de tot het einde van de 15de eeuw gewoond heeft.

Van der Monde tekent de steen.
Zie wandeling 4.

Nieuwegracht 41, figuratieve wapenstein. Hist.Cat.1928/363.

Afgebeeld wordt een geharnaste ridder. Hij toont de wapenschilden van de families Proeys (links) en Van Westrenen. Hardsteen, ca 1625. Het huis aan de Nieuwegracht werd in 1623 bewoond door Albert Proeys en Jacoba van Westrenen. Het pand heeft verscheidene verbouwingen ondergaan, waarbij samenvoegingen en afsplitsingen gepaard gingen. In 1841 werden twee percelen van een voorgevel voorzien. Vermoedelijk werd de gevelsteer tijdens deze verbouwing verwijderd.

Vismarkt 18, figuratieve gevelsteen met huisnaam. Hist.Cat.1928/362.

Binnen een cartouche is een bijbel met sloten afgebeeld. Daaronder de tekst:

"IN DEN HOCH DEVSCHEN
VERGVLDE BIBEL 1615".

Dit huis behoorde in de 17de eeuw toe aan David Jansz van Antwerpen. Zijn weduwe trouwde in 1612 met "Johan Jacob Kerner, [longezel] van Worms, woonende te Leijden", volgens zijn inschrijving als burger was hij "bouckvergulder" van beroep en werd hij Coornhart genoemd. In 1615 liet hij op dezelfde plaats een nieuw pand optrekken. Het opschrift van de gevelsteen duidt de herkomst en het beroep van de eigenaar aan. De bijbel als gevelteken was eveneens geliefd bij boekverkopers. Na de reformatie werd dit gevelteken gebruikt door protestantse herbergiers om op deze wijze reizende geloofsgenoten te trekken. Van der Monde tekent de steen.

W **Waterstraat 13, jaartalsteen. Hist.Cat.1928/365x.**

A 1640. Afkomstig uit het voormalige Meyenpoortghen. Dit poortje
N was een nauw middeleeuws steegje dat in 1894 naar het oosten
werd verbreed.

D Zie verderop Waterstraat 13, ster en maan.

E
L **Herkomst onbekend, wapenstein Hist.Cat.1928/
I toegevoegd inv.nr 360x.**

N Binnen een cartouche is het alliantiewapen gebeeldhouwd van de
G families Van Lockhorst en Van Vianen met het jaartal: "ANNO
1613".

Deze gevelsteen werd indertijd opgevist uit de kolk aan de
Weerdsluis en kwam in 1934 als geschenk in de collectie van het
Centraal Museum.

**Loef Berchmakerstraat 8, figuratieve gevelsteen.
Hist.Cat.1928/362x.**

Binnen een cartouche is een naar rechts lopende ram afgebeeld.
Daaronder staat de tekst:

"ALST.GOD BEHAGET.TIS.BETER
BENIET.DAN.BEKLAGET".

Een ram werd in tegenstelling tot het schaap, zelden op een
gevelsteen afgebeeld. De Nieuwe Utrechtsche Courant van 1867
vermeldt een gevelsteen boven het poortje Oudegracht 314-316
met een variant op deze tekst: "Als het goedt begaet is het beter
beneit dan beklaet".

Choorstraat 13, Hist.Cat.1928/360.

Gevelsteen waarbinnen een cartouche het alfabeth is afgebeeld.
Ca 1610. Deze steen is afkomstig van het huis van drukker Jan
Amelisz van Paddenburg aan de Choorstraat. Bij een verbouwing
in de 19de eeuw werd de steen verplaatst naar een pand aan de
Steenweg, dat met het huis aan de Choorstraat verbonden was.
Enkele jaren later belandde de steen in het Centraal Museum. De
afbeelding van het abc op een uithangbord of gevelsteen was
vooral geliefd bij scholen en boekwinkels.

Van der Monde heeft de steen enigszins afwijkend getekend.

De gevelsteen zal medio 1990 naar de boekenverkoop in het
Centraal Museum worden verplaatst.

Potterstraat, wapenstein. Hist.Cat.1928/356.

Voorgesteld wordt een onbekend wapen met drie weerhaken en
een klimmende leeuw. Daarboven wordt de kop van een cherub
afgebeeld. Dit wapen werd abusievelijk aan Paus Adriaan VI
toegeschreven. Zijn wapen was echter gevierendeeld en bestond
uit twee maal drie weerhaken en twee gekroonde klimmende

leeuwen. Ca 1650. Het is niet bekend van welk huis deze wapenstein afkomstig is. Waarschijnlijk is het pand gesloopt ca 1935 toen de Potterstraat verbreed moest worden. Nicolaas van der Monde beeldt deze steen af in het **Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht** Deel I, Utrecht 1835 p. 28.

Zie wandeling 2, Kromme Nieuwegracht 49, Paushuize.

Herkomst onbekend, figuratieve gevelsteen.

Hist.Cat.1928 inv.nr 376x.

Voorgesteld wordt een peperbaal. Het opschrift luidt: "VAN OUDS IN DE PEPERBAAL". 20ste eeuw. De summiere omschrijving in de catalogus luidt: "gevonden in de aarde langs de singel".

Achter de Dom 22, jaartalsteen. Hist.Cat.1928/355.

Het opschrift luidt:

"ANNO XVc
ENDE XL". 1540.

Het pand Achter Dom 22 werd na 1870 gesloopt.

Galekopsteeg 6, fundatiesteen. Hist.Cat.1928/3308.

Afkomstig van het Visschershofje dat bestond uit acht vrijwoningen behorend bij de Buurkerk.

Het opschrift luidt:

"DE GODSCAMEREN GHEFONDEER
INDE AMBACHTSSTRAAT Ao 1375
EN IN ST IANSSTRAET Ao 1538 SYN
ALHIER GHESTELT. INT IAER 1644
ALS IOHAN BOR EN CORNS VAN
VOORBVRCH KERKMRS WAREN".

In 1644 werden vier godskameren in de Ambachtstraat afgebroken en verplaatst naar de Galekopsteeg. De gehele steeg werd na 1890 gesloopt. In 1878 bevond de steen zich reeds in de collectie van het Centraal Museum.

Van der Monde tekent de fundatiesteen.

Lange Jufferstraat, fundatiesteen. Hist.Cat.1928/3224.

Afkomstig van het voormalige Apostelgasthuis.

Het opschrift luidt:

"T APOSTEL-GASTHUYS
GEFUNDEERT BIJ DEN HEERE MR
JACOB UTENENG
IN ZYN LEVEN DEKEN
S. PETERS T UTRECHT
IN 'T JAER 1569".

W Aan de oostzijde van de Lange Jufferstraat stond het
A Apostelgasthuis gesticht in 1564 voor het verplegen van twaalf
N oude mannen. In 1821 werd het tot stadsziekenhuis verbouwd.
Eveneens afkomstig uit het gasthuis is de gebeeldhouwde nis.

D Onder deze gevelsteen ziet u

E
L **Voor Clarenburg 4, fundatiesteen. Hist.Cat.1928/389.**

I Het opschrift luidt:

N
G "DOEMEN SCHREEF.1.6.3.6.ENDE
DAERBY.EEN.HEEFT.CORNELIS
SCHOL.AEN.DEESEN.GHEVEL
GHELEYT.DE.EERSTE.STEEN".

5

1637.

Volgens het stadsregister van transporten wordt Cornelis Schol -
laeymaker - in 1632 als eigenaar vermeld.
Van der Monde tekent de fundatiesteen.

Servaasbolwerk 1, fundatiesteen. Hist.Cat.1928/3256.

Afkomstig van het Leeuwenberch-gasthuis.

In een cartouche van vruchten en bloemen staat de volgende tekst:

"LEWENBERCH.IS.
MIINEN.NAME.
DER.GEMEETE.NVT.
EN.BEQVAME.1567."

In 1567 werd het Leeuwenberch-gasthuis gebouwd in de achter-
tuin van het Sint Quintijngasthuis, vlakbij de toenmalige stads-
rand, zoals een gasthuis voor pestlijders betaamde. Het geld
hiervoor werd beschikbaar gesteld in het testament van Agnes
van Leeuwenberch.

Van der Monde tekent de fundatiesteen.
Zie wandeling 3.

Biltstraat, fundatiesteen. Hist.Cat.1928/3252.

Afkomstig van het Heilige Kruisgasthuis.

Het opschrift luidt:

"int iaer ons heren m
cccc ende viii op site
jorus dach leyd mester
dirc ruysche op die tiit
canonik tot sinte johan
den eerste steen va dese
gasthuis bit voer hem
ende alle die gheen
die daer goet toe doen".
1408.

Het Heilige Kruisgasthuis werd gesloopt in 1835. Reeds in 1838 wordt deze fundatiesteen beschreven in de eerste catalogus van het Centraal Museum **Verzameling van oud beeldwerk en andere oudheden, schilderijen en teekeningen.**

U draait om en steekt de kruidentuin over. Aan deze wand bevinden zich enige sluitstenen en gevelornamenten die in dit kader niet nader worden beschreven.

Paardenveld, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/1068.

Deze in 1989 gerestaureerde gevelsteen is afkomstig van molen De Rijn en Zon. Onder het kuifstuk met voluten is afgebeeld het gelaat van een stralende zon die boven de rivier de Rijn in een bergachtig landschap opkomt. De namen van de stichters zijn in deze voorstelling gesymboliseerd. Het opschrift luidt:

"Ao. 1745

DE.RYN.EN.SON EEN SUYVERE BRON

MET.WARME STRAALEE

TOT UTRECHTS PRONCK,BELOFTE SCHONCK

OM.WEL.TE.MAALEE

GESTICHT DOOR Be. SONNEN.BERGH

EN.Gv VAN.REYN.G.E.B."

Als molenaars worden in 1741 Govert van Rhijn en Bernardus Sonnenberg vermeld. Sonnenberg was een voorstander van stenen molens en bekleedde vanaf 1738 het ambt van busmeester bij het molenaarsgilde. Samen met van Rhijn bouwde hij in 1745 een nieuwe stenen molen die de naam "Rijneson" kreeg. In 1912 kocht de Gemeente Utrecht het terrein bij het Paardenveld voor de vestiging van drie markten. Volgens het bestek moest op 1 maart 1913 de afbraak hebben plaatsgevonden.

Paardenveld, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/1067.

Steen afkomstig van Molen De Meiboom. Binnen een geprofileerde lijst is in Lodewijk XIV stijl een boom afgebeeld. Daaronder staat geschilderd:

"ANNO 1745

DE MEIBOOM."

De Meiboom was de eerste stenen korenmolen van Utrecht en werd gebouwd in 1744 op de plaats van de houten molen De Sprokkel. De naam van één van de eigenaren - Matthijs van der Mey - is misschien in de molennaam verwerkt. De Meiboom werd in 1913 gesloopt. Als meibomen werden berken, beuken of dennebomen gebruikt. Het planten van de meiboom gaf vroeger aanleiding tot allerlei volksvermaken.

Zie ook de afbeelding op de volgende bladzijde.

**Waterstraat 13, figuratieve gevelstenen. Hist.Cat.1928/
3312.**

Twee stenen voorstellende ster en maan. 17de eeuw? Afkomstig van het voormalige Vijfzusterenhuis, één van de oudste hofjes van Nederland gesticht in 1338 door Aleyden van der Hoochstraten. Zij liet een vrije woning bouwen voor vijf arme vrouwen ter nagedachtenis aan haar vijf zusters. Het pand Waterstraat 13 werd ondanks protesten in 1980 gesloopt voor het plegen van nieuwbouw.

**Vleutenseweg, figuratieve gevelsteen. Hist.Cat.1928/
1069.**

Afkomstig van molen De Kat. Boven de tekst zien we een zittende kat binnen een zware lijst met voluten.

Het opschrift luidt:

"DE.SNELLEE.KAT
SIET.NA.DE.STADT
ALS.NIUW.GEBOOREN

OM.T'.SCHOONSTE.GRAAN
TE.MAALEE.GAAN
NA.ELCKS.BEHOOREN.G.E.B.
Gs DOOR Dk VAN.ODYCK.Ao 1746."

W
A
N
D
E
L
I
N
G

5

In 1596 is er sprake van drie windmolens aan de Vleutense Wetering, waaronder de Achtermolen. Omstreeks 1740 wordt de molen in een notariële akte "De Kat" genoemd. De houten koren-molen wordt in 1746 afgebroken en vervangen in steen, naar het model van molen De Meiboom, dat door de vroedschap was goedgekeurd. Als eigenaar worden in die tijd vermeld molenaar Dirck Jansse van Odijk en zijn echtgenote Jannichie van Malsen. In 1877 brandde de molen uit en viel vervolgens in 1909 onder de slopershamer.

Gansstraat 159, figuratieve fundatiesteen. Hist.Cat.1928/1070.

Afkomstig van molen De Gans. Binnen een cartouche met voluten bevindt zich een naar links lopende gans. Het opschrift luidt:

"DE EERSTE STEEN
GELEYT DOOR
STOFFEL VAN
WOUDENBERG
EN IAN HAARMANS
DEN IO IULY 1754."

Reeds in 1505 is er sprake van een houten molen in de Ganssteegh. In 1754 krijgen Arien Haarmans en Teunis Koekoek toestemming van de vroedschap hun "onbruickbare" molen af te breken, om deze door een ronde stenen "wintkoornmolen" te vervangen. Het bestek van 1754 is bewaard gebleven en bevindt zich thans in het Gemeente Archief van Utrecht. In de 19de eeuw werd de molen slecht onderhouden en na jaren van verval in 1920 afgebroken.

Oudegracht 168, figuratieve gevelstenen. Hist.Cat.1928/413.

Twee portretten van een man en een vrouw. 2de kwart 17de eeuw.

Volgens een tekening van Van der Monde bevonden deze stenen zich ter weerszijden van een wapenstein.

Hier eindigt de vijfde wandeling.

Gegevens over het Centraal Museum:

Centraal Museum
Agnietenstraat 1
3512 XA Utrecht

Telefoon 030-315541
Openingstijden:
di t/m za 10-17 uur
zo 13-17 uur

Museumjaarkaart geldig

Stadsbus 2.

Geraadpleegde literatuur

- Alberelli, R., en N. van Dongen, **De zeven steegjes. 125 jaar volksleven in Utrecht.** Amsterdam 1987.
- Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht in **Maandblad Oud-Utrecht** 1976 t/m 1988.
- Bruin, R.E. de, **Burgers op het kussen.** Zutphen 1986.
- Campen, J.W.C. van, De opschriften van den Domtoren in **Jaarboek Oud-Utrecht** 1951.
- Catalogus van het historisch museum der Stad.** Utrecht 1928.
- Dolfin, M.J., E.M. Kylstra en J. Penders, **Utrecht. De huizen binnen de singels. Beschrijving. Overzicht.** 's-Gravenhage 1989.
- Donkersloot-de Vrij, M., **De plattegrond van Utrecht verschenen bij N. van der Monde, 1839.** Utrecht 1983.
- Evers, G.A., **De bijbel als gevelsteen te Utrecht.** (Overdruk).
- Graft, C.C. van de, Utrechtsche gevelsteen en -opschriften in **Maandblad Oud-Utrecht** 1928, 1929, 1930, 1931, 1938.
- Hamer, D. en W. Meulenkamp, **De dolle Jonker. Leven en werken van Everard Meyster.** Amersfoort 1987.
- Haneveld, G.T., **Oude medische gebouwen van Nederland.** Amsterdam 1976.
- Haslinghuis, E.J. en C.J.A.C. Peeters, **De Dom van Utrecht.** 's-Gravenhage 1965.
- Haslinghuis, E.J., **Bouwkundige termen.** Utrecht/Antwerpen 1986.
- Jongere bouwkunst in Utrecht.** Utrecht 1985.
- Kits Nieuwenkamp, H.W.M.J., Paus Adriaan VI en de betekenis van zijn wapen in **Maandblad Oud-Utrecht** 1973.
- Koopmans, B., **Een kijk op deuren.** Utrecht 1986.
- Kruijff, C.A. de, Historische bijdragen in **Utrechts Jaarboek 1888, 1892, 1894, 1895, 1897, 1898.**
- Langs Utrechtse Geveltekens 1 en 2 in **Maandblad Oud-Utrecht** 1984.
- Lennepe, J. van, en J. ter Gouw, **De Uithangteekens in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd.** Amsterdam 1868.
- Meegeren, P.J.A. van, **Katholiek Utrecht in de tweede helft van de 19e eeuw.** Utrecht 1987.
- Meyere, J. de, **Utrecht op schilderijen.** Utrecht 1988.
- Meyere, J. de, **Het Agnietenklooster.** Utrecht 1988.
- Minnaert, M., De oude gevelstenen der provincie Utrecht in **Maandblad Oud-Utrecht** 1941.
- Monde, N. van der, **Aantekeningen betreffende openbare en particuliere huizen te Utrecht.**
- Monde, N. van der, **Geschied- en oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht.** Utrecht 1844.
- Monde, N. van der, **Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht.** Utrecht 1835.
- Muller Fz, S., **Catalogus van het museum van oudheden.** Utrecht 1878.
- Offenberg, G.A.M., **Gevelstenen in Nederland.** Amsterdam 1986.
- Perks, W.A.G., **Zes eeuwen molens in Utrecht.** Utrecht 1974.
- Reinink, A.W. en J.A. Schuur (red.), **Bouwen voor Utrechts Universiteit.** Utrecht 1985.
- Rijnsoever, G.J. van, **Sint Maarten in de Tolsteeg.** Utrecht/Brussel 1947.
- Schiltmeijer, J.R., **De Gevelstenen spreken.** Amsterdam 1973.
- Serton, G., **Lijst van oude namen van huizen in de stad Utrecht.** Utrecht 1884.
- Struick, J.E.A.L., **Wandelgids van Utrecht.** Utrecht 1977.
- Tentoonstelling Utrechts Oudegracht.** Centraal Museum Utrecht. Utrecht 1948.
- Utrechts Documentatie Systeem.**

Utrecht en zijn geveltekens in **Maandblad Oud-Utrecht** 1984.
 Utrechtse gevelstenen en -versieringen in **Maandblad Oud-Utrecht** 1960, 1961, 1964.
 Verdwenen stadsbeelden in **Jaarboek Oud-Utrecht** 1938.
Verzameling van oud beeldwerk en andere oudheden, schilderijen en teekeningen. Utrecht (1838).
 Vlerk, L.C. van der, **Utrecht ommuurd**. Vianen 1983.
 Wilmer, C.C.S., **Museum op zolder**. Utrecht 1988.

Register op straten en huisnummers

De huisnummers zijn vet gedrukt.

Achter de Dom **8** (19), **22** (57)
 Achter Sint Pieter **17** (18), **27** (19), **50-74** (19), **180** (19)
 Agnietenstraat **1** (43), **2** (43), **5** (42)
 v. Asch van Wijckskade **22 bis** (15), **28** (15)
 Biltstraat (58)
 Boothstraat **2** (16), **5** (16), **6** (16), **12** (16)
 Brigittenstraat **1** (27), **14** (32), **22** (32)
 Bruntenhof **5** (31)
 Choorstraat **4** (53), **13** (56)
 Doelenstraat **12** (45)
 Domplein **3** (20), **4** (21), **5** (21), **14** (21), **21** (21), **29** (22)
 Domtoren (21)
 Drift **15** (13), **17** (13), **25** (14)
 Galekopsteeg **6** (57)
 Gansstraat **159** (61)
 Hamburgerstraat **3** (26), **9** (26), **13** (26), **30** (26), **38** (26)
 Haverstraat **28** (53)
 Hofpoort (24), **2** (25)
 Hoogt **16** (11)
 Janskerkhof **3** (11), **4A** (11), **12** (13), **26** (12), **30A** (12)
 Keukenstraat **14** (34)
 Knipstraat (51)
 Korte Jansstraat **23-25** (12)
 Korte Nieuwstraat **19-23** (23)
 Kromme Nieuwegracht **49** (28), **74** (29), **78** (29), **80** (29)
 Lange Jufferstraat (57)
 Lange Koestraat **5** (52)
 Lange Nieuwstraat **34** (26), **61** (34), **120** (41)
 Lange Viestraat **4** (53)
 Loef Berchmakerstraat **8** (56)
 Lucas Bolwerk **1** (29)
 Manenburg **1** (47), **2** (47)
 Neude **1** (10), **8** (52), **39** (9)
 Nicolaasdwarsstraat **1** (45), **2-12** (46)
 Nieuwegracht **11** (25), **17** (25), **19** (25), **20** (28), **22A** (28), **24A** (27), **37** (27), **41** (55), **87** (34), **98** (39), **205** (40)
 Nieuwe Kamp **11** (32)
 Nobelstraat **141** (30)
 Oudegracht **23** (52), **102** (54), **168** (61), **179** (53), **218** (54), **233** (52), **290** (35), **294** (35), **318** (50), **320** (35, 54), **340** (35), **348** (36), **350** (36), **364 en 364 bis** (36), **372 bis** (37), **374** (37), **386** (38)
 Paardenveld (59)
 Pieterskerkhof **9** (17), **18** (18)

Plompetorengracht **5** (14)
 Potterstraat (56)
 Schalkwijkstraat **28** (33)
 Schoutenstraat **5** (11), **13** (10), **21** (10)
 Servaasbolwerk **1** (32, 58)
 Trans **9** (23), **14** (24), **19** (24)
 Twijnstraat **25** (44), **32** (44), **53** (44), aan de Werf (44)
 Vismarkt **13** (52), **18** (55)
 Vleutenseweg (60)
 Voetiusstraat **2** (19), **3** (18)
 Voor Clarenburg **4** (58)
 Voorstraat **90** (16)
 Vrouwjutenstraat naast **6 bis** (36)
 Waterstraat **13** (56, 60)
 Willemstraat **59** (51)
 Wijde Begijnenstraat **5** (15)
 Wijde Doelen **2** (47)
 Zonnenburg **1** (40)
 Zuilenstraat **12** (34), **17** (34)

Woordenlijst

Avant-corps: Min of meer zelfstandig element aan de hoofdgevel
Barok: Stijlperiode in de kunst die volgt op de renaissance, 17de eeuw
Cartouche: Omlijsting met krulmotieven
Cordonlijst: Uitspringende lijst langs de gevel
Empire: Stijlperiode rond 1800 geënt op het classicisme
Fries: Horizontaal gedeelte met schilder- of beeldhouwwerk
Fronton: Driehoekige bekroning van de gevel
Gotiek: Stijlperiode ontstaan uit de romaanse kunst, 12de eeuw
Ionisch: Versierend element ontleend aan de Griekse zuilenorden
Jugendstil: Kunstrichting uit het eind van de 19de eeuw
Klassicisme: Kunstrichting geënt op de antieke Romeinse beschaving.
 Loopt ongeveer gelijk aan de barok
Kroonlijst: Geprofileerde horizontale lijst van de gevel
Lodewijk XIV stijl: Naar de Franse koning genoemde stijl rond 1685 door Daniël Marot naar ons land overgebracht
Middenrisaliet: Vooruitspringend deel in de gevel
Neogotiek: Stijlperiode die als doel heeft de gotiek te doen herleven; in Nederland ca 1850
Penant: Deel van een muur tussen twee vensters of deuren, waarvan de hoogte groter is dan de breedte
Pilaster: Iets naar voren uitspringende muurpilaar
Puibalk: Zware lijst langs het bovendeel van de gevel
Régence: Franse stijlperiode rond 1720
Renaissance: Stijlperiode rond 1420 in Italië opgekomen, geënt op de kunststijlen van de Griekse en Romeinse oudheid
Rolwerk: Ornament bestaande uit krullen
Sluitsteen: Afsluitende versierde steen in een boog of gewelf
Voluten: Versiering in krulvorm

Deze uitgave werd tot stand gebracht door de Stichting Het Utrechts Gevelteken Fonds (secretariaat: Oude Postweg 213, 3711 AG Austerlitz).

Zij werd mede mogelijk gemaakt door:

Gemeente Utrecht

SPOU

Kamer van Koophandel en Fabrieken, Utrecht

Daatselaar en Godhelp bv, Antiquairs, Utrecht

Laurent Coiffure, Utrecht

Michel Dector Michel Dupuy

Geboren in Frankrijk in 1948 en 1951

Wonen en werken in Argentan Parijs en Vitry-sur-Seine

Recente tentoonstellingen:

Erfahrungsraume, Stockart Galerie, Leipzig (org. J. Heintz).

Unkenntlich gemachte slogans, Ausstellungsbüro Michael Still, Stuttgart.

Slogans caviardés, Galerie des Beaux-arts, Nantes.

Slogans caviardés du cimetière d'Ivry, Galerie Sylvana Lorenz, Parijs.

Week-end 3, Frank Perrin, Parijs.

Slogans caviardés du Obermain Brücke, Hou Hanru, Parijs.

Künstlerhaus, Bremen.

Recente groepstentoonstellingen:

Déjeuner d'artistes, Emmanuel Perrotin, Parijs.

Strategy of disappearance, Galerie YYZ, Toronto (org. Jérôme Sans).

Génériques le visuel et l'écrit, Hôtel des arts, Parijs (org. N. Descendre).

Black and white, Galerie Gilbert Brownstone, Parijs.

Prospect 93, Schirn Kunsthalle, Frankfurt (org. P. Weiermair).

Avant le blp sonore, Galerie XXX, Parijs (org. J. Sans).

Panorama, Galerie Martina Deterror, Frankfurt en Jousse-Sequin, Parijs.

Krieg, Neue Galerie, Graz (org. W. Fenz).

Zentrum Paris, Ritter Kunsthalle, Klagenfurt (org. Robert Fleck).

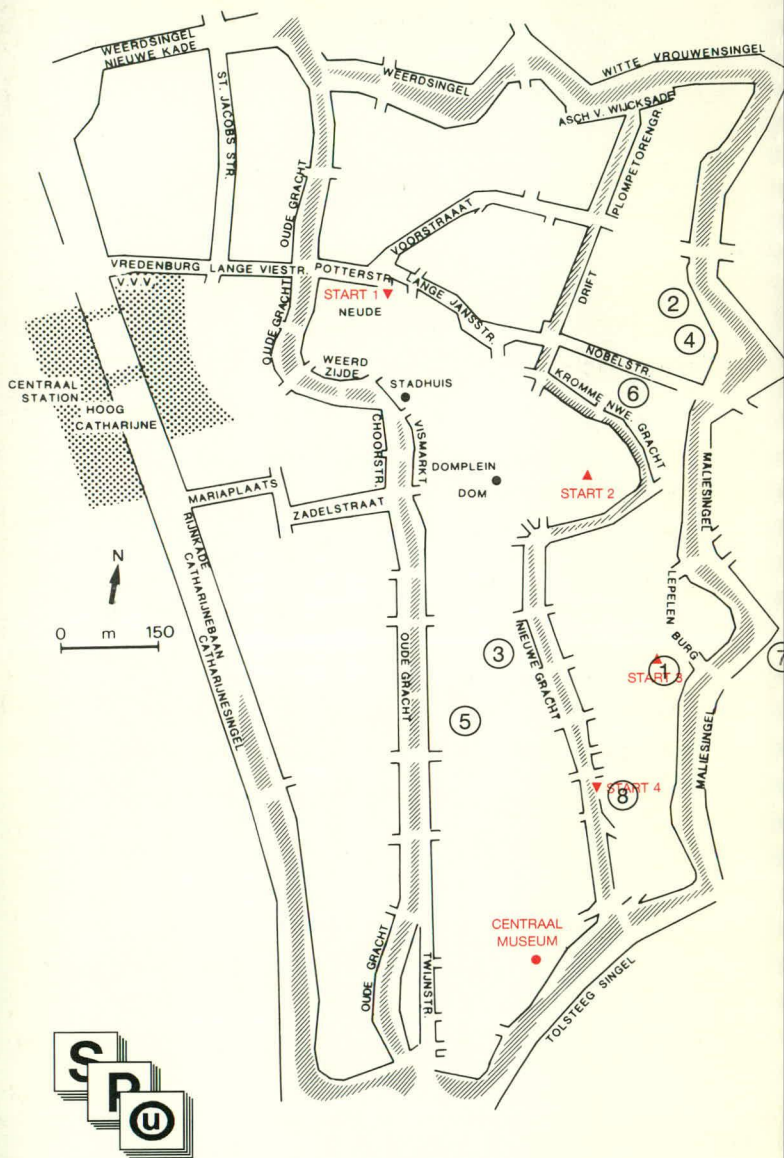
Residual hope, Galerie S.L. Simpson, Toronto (org. Sharon Brooks).

Viennese story, Wiener Secession, Wenen (org. J. Sans).

Wij danken Susanne Weide dat ze ons heeft willen onderbrengen in deze gids.

Uitgave: Centraal Museum Utrecht 1994.

Langs Utrechtse Geveltekens is mede uitgegeven door de Stichting Publicaties Oud-Utrecht (SPOU), een dochter van de Historische Vereniging Oud-Utrecht. Doelstelling van deze stichting is het doen verschijnen van publicaties op het gebied van geschiedenis van de stad en provincie Utrecht.

STICHTING PUBLICATIES OUD-UTRECHT

STICHTING HET UTRECHTS GEVELTEKEN FONDS

Association Française d'Action Artistique

Ministère des Affaires Étrangères

CENTRAAL MUSEUM UTRECHT